Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΑΝΟΥΣΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ (19 Αὐγ. 1856) ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΑΚΩΒΟ ΠΟΛΥΛΑ

ΔΟΚΙΜΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ ΠΕΖΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΒΗΛΑΡΑ

Ἔρανος στὰ Κερκυραϊκὰ Γράμματα τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα

Πρόκειται γιὰ αὐτόγραφη ἐπιστολὴ τοῦ γνωστοῦ λόγιου Κερκυραίου Ἀντωνίου Μανούσου πρὸς τὸν Ἰάκωβο Πολυλᾶ, γραμμένη σὲ ἕξι φύλλα ὑποκίτρινου χαρτιοῦ, διαστάσεων 30 x 21 ἑκ., τὴν ὁποία ἔχω σελιδαριθμήσει 1-12. Διατηρεῖται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση καὶ ἀνήκει στὸ προσωπικό μου ἀρχεῖο.

Τὸ ἐπώνυμο τοῦ ἀποδέκτη δὲν ἀναγράφεται στὴν ἐπιστολή, ὑπάρχει μόνο ἡ τρυφερὴ προσφώνηση *φίλε Ἰακωβάκι*. Ἡ ταύτιση ὅμως εἶναι ἀσφαλὴς πρὸς τὸν Ἰάκωβο Πολυλᾶ, ἀφοῦ στὴν ἐπιστολή του αὐτὴ ὁ Ἀντ. Μανοῦσος ἀναφέρεται στὴ γνωστή, πρόσφατη τότε, μετάφραση ἀπὸ τὸν Πολυλᾶ τοῦ σαιξπηρικοῦ ἔργου *Ἡ Τρικυμία, τὴν* ὁποία τοῦ εἶχε στείλει ὁ Πολυλᾶς καὶ ζητοῦσε τὴ γνώμη του γι' αὐτήν.

Ὁ Γ. Βαβαρέτος, ὁ ἐκδότης τῶν Ἁπάντων τοῦ Ἰω. Βηλαρᾶ τὸ 1935, ὁ ὁποῖος πιθανότατα εἶχε ὑπ' ὄψη του ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τοῦ Ἀντ. Μανούσου, ταυτίζει λανθασμένα τὸν ἀποδέκτη της πρὸς τὸν Ἰάκωβο Καγκάδη, ἀνακριτὴ στὴν Κέρκυρα. Γράφει σχετικὰ στὰ προλεγόμενά του: «Σ' ἕνα γράμμα τοῦ Ἀντωνίου Μανούσου, ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἐπιμέλεια ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Βηλαρᾶ, σταλμένο στὶς 19 Αὐγούστου 1856 πρὸς Ἰάκωβο Καγκάδη, ἀνακριτὴ στὴν Κέρκυρα, διαβάζουμε τὰ ἑξῆς σχετικὰ μὲ τὰ ἀντίγραφα τῶν ἔργων τοῦ Βηλαρᾶ: *γνώριζε ὅτι τὰ ἀντίγραφα ὅσο τρέχουν τόσο ξεμορφώνονται καὶ μάλιστα σὰν πέσουν σὲ χέρια χυδαῖα*[1]. Ἡ ἐν λόγῳ ἀνέκδοτη καὶ ἄγνωστη, ἐκτενὴς (σὲ 12 σελίδες),

1. Γ. Α. Βαβαρέτου, *Ἅπαντα Ἰωάννου Βηλαρᾶ*, Ἐκδ. οἶκος Πέτρου Δημητράκου, Ἀθῆναι [1935], σ. κδ΄.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐπιστολή τοῦ Ἀντωνίου Μανούσου ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὰ νέα ἑλληνικὰ γράμματα καὶ κυρίως γιὰ τὴ γλώσσα, κατὰ τὴν κρίσιμη καὶ γόνιμη ἐποχὴ τῶν μέσων τοῦ ΙΘ΄ αἰώνα, ἀφοῦ ὁ ἐπιστολογράφος Κερκυραῖος λόγιος, λυρικὸς ποιητής, θαυμαστὴς τοῦ Σολωμοῦ καὶ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἐκφράζει σαφῶς τὶς προσωπικές του ἀπόψεις γιὰ τὴ δημοτικὴ γλώσσα καὶ σχολιάζει τὴ γλώσσα ποὺ χρησιμοποίησε ὁ συμπατριώτης καὶ σύγχρονός του, σπουδαῖος Κερκυραῖος λόγιος, ποιητής, διηγηματογράφος καὶ πολιτικὸς ἄνδρας Ἰάκωβος Πολυλᾶς στὴ μετάφρασή του τῆς *Τρικυμίας* τοῦ Σαίξπηρ. Σκόπιμο εἶναι νὰ τονισθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Ἰάκ. Πολυλᾶς, παρὰ τὴ διαφορὰ ἡλικίας, ὑπῆρξε στενὸς καὶ πιστὸς φίλος τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ καὶ ὁ πρῶτος ἐκδότης καὶ σοβαρὸς μελετητὴς (μὲ τὰ περίφημα *Προλεγόμενά* του, Κέρκυρα 1859) τοῦ σολωμικοῦ ἔργου. Ἔντονα πολιτικοποιημένο ἄτομο, θερμὸς καὶ δυναμικὸς θιασώτης τοῦ Ριζοσπαστικοῦ κόμματος, πρωτοστάτησε στὸ Ἑνωτικὸ κίνημα τῆς Ἑπτανήσου, μὲ τὴν ἵδρυση τοῦ πολιτικοῦ συλλόγου καὶ τῆς ὁμώνυμης ἐφημερίδας ἡ *Ἀναγέννηση*.

Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἀντ. Μανοῦσος (1828-1903), ποὺ γράφει, τὸν Αὔγουστο τοῦ 1856, τὴν δημοσιευόμενη ἐδῶ ἐπιστολή, εἶναι τότε 28 μόλις ἐτῶν[2], ἐνῶ ὁ Ἰάκ. Πολυλᾶς (1 Ὀκτ. 1825 - 25 Ἰουλ. 1896), ὁ ἀποδέκτης τῆς ἐπιστολῆς, εἶναι 31 ἐτῶν[3]. Βρίσκονται δηλαδὴ καὶ οἱ δύο σὲ νεανικὴ ἡλικία, πλὴν ὅμως, βαθύτατα ἐπηρεασμένοι καὶ ζώντας στὸ κλίμα τοῦ μεγάλου Σολωμοῦ («μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸν νοῦ μου, πάρεξ ἐλευθερία καὶ γλῶσσα», *Διάλογος*), ὁ ὁποῖος εἶναι ἐν ζωῇ ἀκόμη (πεθαίνει μετὰ ἀπὸ λίγους μῆνες, στὶς 9 Φεβρουαρίου τοῦ 1857), ἔχουν διαμορφωμένες καὶ ἀποκρυσταλλωμένες προσωπικὲς ἀπόψεις γιὰ τὴ γλώσσα, θέμα ποὺ τοὺς ἔχει προβληματίσει καὶ θὰ τοὺς ἀπασχολήσει καὶ ἀργότερα ἐνσυνείδητα καὶ σοβαρά.

Τὴν ἐπιστολή του ὁ Ἀντ. Μανοῦσος ἀπευθύνει πρὸς τὸν Ἰάκ. Πολυλᾶ

---

2. Γιὰ τὸν Ἀντώνιο Μανοῦσο βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ βλ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδης, «Ἡ Κερκυραϊκὴ Σχολή», *Ἑλληνικὴ Δημιουργία* 10 (1952), σσ. 342-343 (ὅπου «Ἀντώνιος Μανοῦσος»)· τοῦ ἰδίου, *Ἀνθολογία κειμένων Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, τόμ. δεύτερος, *Ποίησις* (Μέρος Πρῶτον), Ἐθν. καὶ Καποδ. Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1973, σ. 511· Γ. Θ. Ζώρα, *Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα*, Α΄, Ἀθῆναι 1960, σ. 185.

3. Γιὰ τὸν Ἰάκωβο Πολυλᾶ ἐκτενῆ βιοεργογραφικὰ βλ. *Ἰακώβου Πολυλᾶ Διηγήματα καὶ ἄλλα πεζά*, μὲ βιογραφικὴν εἰσαγωγὴν ὑπὸ Μαρίνου Σιγούρου, Ἐν Ἀθήναις, ἐκδοτ. οἶκος Γ. Φέξη, 1916, σσ. 3-23· *Πολυλᾶς, Ἅπαντα τὰ λογοτεχνικὰ καὶ κριτικά*, Ἀναστύλωσε Γ. Βαλέτας, β΄ ἔκδοση συμπληρωμένη, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Νίκα, 1959, σσ. γ-μ΄ (ὅπου λεπτομερὴς παράθεση τῆς ὡς τότε σχετικῆς βιβλιογραφίας)· *Ἰάκωβος Πολυλᾶς «Εἷς ἄλλοτε Κερκυραῖος»*, περιοδ. *Πόρφυρας* 84-85, Κέρκυρα, Γενάρης-Μάρτης 1998, σσ. 131-543 (Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου *Διήμερο Ιακώβου Πολυλά*, Κέρκυρα 17-18 Ιουλίου 1996, καὶ δεύτερου Συνεδρίου, σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ἰόνιο Πανεπιστήμιο, 23-24 Νοεμβρίου 1996).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ὅπου βρισκόταν τότε. Ὅπως εἶναι γνωστό, μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ τότε μητροπολίτη Ἰωαννίνων Παρθενίου Γ΄ (1854-1869), ὁ Ἀντ. Μανοῦσος εἶχε ἐγκατασταθεῖ, ἀπὸ τὸ 1852, στὰ Γιάννενα καὶ ἐπὶ τέσσερα χρόνια δίδαξε ἐκεῖ τὴν ἰταλικὴ γλώσσα, τῆς ὁποίας ἦταν τέλειος κάτοχος καὶ γνώστης, ἀφοῦ εἶχε σπουδάσει ἑλληνικὴ καὶ ἰταλικὴ φιλολογία στὴν Κέρκυρα, ἰατρικὴ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας, ἐνῶ στὴ συνέχεια κατατάχθηκε στὸν ἰταλικὸ στρατὸ καὶ ἐξελίχθηκε σὲ ταγματάρχη. Γιὰ τὸ πνευματικὸ κλίμα καὶ τὸν φιλολογικὸ-λογοτεχνικὸ ὀργασμὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς (μέσα τοῦ ΙΘ΄ αἰ.) στὴν Κέρκυρα, μεταφέρω χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ ἐπίσης Ἑπτανήσιου (Ζακυνθινοῦ) λόγιου Μαρίνου Σιγούρου (1885-1961) στὴν ἔκδοση (1916) διηγημάτων τοῦ Ἰάκ. Πολυλᾶ:

> Δὲν ἦταν, ἐκείνη τὴν ἐποχή, σὲ καμμιὰν ἑλληνικὴ πόλη τόση πνευματικὴ ἀριστοκρατία ὅση στὴν Κέρκυρα. Ἔλαμπε μὲ ὅλα τὰ μάγια τῆς τέχνης σὲ μιὰν ἰδιότροπη ζωὴν ὁ Σολωμός, καὶ ὁλόγυρά του τόσα ἄλλα ἐκλεκτὰ πνεύματα, σὰν πλανητικὸ σύστημα γύρω ἀπὸ τὴ μεγαλοφυΐα τοῦ ποιητῆ. Ὁ μουσουργὸς Μάντζαρος, ὁ φιλόσοφος Βράϊλας, ὁ ἱστοριοδίφης Μουστοξύδης, ὁ δραματικὸς Ἰωάννης Ζαμπέλιος, ὁ λόγιος Δελβινιώτης, ὁ σοφὸς δαλματὸς Θωμαζέος, ὁ ἰταλὸς αὐτοσχεδιαστὴς Ρεγάλδης καὶ ἄλλοι. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχαν τὴ μυστικὴ ἐκείνη δύναμη ποὺ ὁ Γάλλος φιλόσοφος Fouille ὠνόμασε τόσον ἐκφραστικά, ideés-forces. Ἡ ἰδεολογία ἐκείνη, ποὺ ἐμπνέει τὰ ἔργα, δυναμώνει τὴ βούληση· γιατὶ ὅ,τι ἀντιπροσωπεύει τὴν ἰδέαν εἶναι ἡ εὐγενικότερη θέληση. Ἡ Τέχνη, περισσότερον ἀπὸ καθετί, εἶναι τέτοια μεγάλη πνευματικὴ δύναμη, ποὺ μᾶς ὑψώνει ἐπάνω ἀπὸ τὲς ταπεινὲς φροντίδες.
>
> Στὴ διανοητικὴν αὐτὴ ἑστία, κατάλληλη κοινωνικὴ ἀτμοσφαῖρα, σπουδαῖο κέντρο τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πνευματικοῦ φιλελληνισμοῦ τῶν ἰταλῶν πολιτικῶν προσφύγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐφωτίσθη ἀπὸ τὴν ἱερὴ φλόγα τῆς Τέχνης ὁ νοῦς τοῦ Πολυλᾶ, ποὺ εἶχεν ἄξιους συνομήλικους συντρόφους τὸν Γεράσιμο Μαρκορᾶ, τὸν Ἀντώνιο Μανοῦσο, τὸν Σπῦρο Ζαμπέλιο καὶ ἄλλους.
>
> Ἡ ἀττικὴ σκέψη ἐξορισμένη ἀπὸ τὴν πατρίδα της, ὅπου ἡ αἴσθηση τοῦ Καλοῦ ἦταν ἀνύπαρκτη, εἶχε καταφύγει στὰ ἑφτὰ νησιὰ τοῦ Ἰονίου ποὺ ἐζοῦσαν ἄνθρωποι μὲ νοῦ πλέον καλλιεργημένο καὶ ψυχὴ πλέον εὐαίσθητη.
>
> Ἕνας τοπικὸς πολιτισμὸς εἶναι πάντα μία πολυσύνθετη καὶ μακροχρόνια προετοιμασία, μία ἐργασία προπαρασκευαστικὴ γιὰ νὰ γεννηθοῦν ὑπάρξεις μὲ βαθειὰ σκέψη καὶ ψυχὴ εὐγενική... Ἡ ἠθικὴ δύναμη τῶν λαῶν φανερώνεται, ὁλοκληρωτικὴ καὶ αὐτούσια, στὴν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

προσωπικότητα τῶν ὀλίγων ἐκλεκτῶν. Σ' αὐτοὺς ἡ φύση συγκεντρώνει τὴν ψυχικὴ δύναμη τῶν μεγάλων ὁμάδων[4].

Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀντωνίου Μανούσου πληροφορούμαστε ὅτι ὁ Ἰάκ. Πολυλᾶς τοῦ εἶχε ἀποστείλει τὴν πρόσφατα τότε δημοσιευμένη (1855) μετάφραση τῆς *Τρικυμίας* τοῦ Σαίξπηρ[5] καὶ ζητοῦσε τὴ γνώμη του γι' αὐτήν:

> Μὲ τὸ περασμένο σου γρᾶμμα ἐκφράστηκες τὴν εὐγενικὴ ἐπιθυμεία, ζητῶντας δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀδύνατη γνώση μου, καὶ ἀψήφιστη ἱκανότητά μου, ἀφοῦ μελετίσω τὴν μετάφρασί σου ἀπὸ τὸ δρᾶμα ἡ τρικυμία νὰ σοῦ ἐκφράσω τὴν γνώμη μου (στ. 15-18).

Πράγματι, ὁ Ἀντ. Μανοῦσος ἐκφράζει ἐδῶ, στὴν ἐπιστολή του, *κατάθαρρα* τὴν ἄποψή του γιὰ τὴ μετάφραση (γλώσσα, σύνταξη κ.ἄ.) τοῦ φίλου καὶ ὁμότεχνου συντοπίτη του:

> Σοῦ λέγω λοιπὸν φίλε κατάθαρρα ὅτι εἰς ἐκείνη τὴν μετάφρασι σὺ ἐστάθηκες ἕνας τιμιότατος ἀλλὰ πρωτόπειρος ἀδαμαντοδέτης, τιμιότατος γιατὶ δὲν ἔκαμες τὴν παραμικρὴ κατάχρησι οὐδὲ ἀμέλησες κανένα ἀπὸ τὰ τόσα πολύτιμα πετράδεια ὁποῦ τὸ κείμενο τοῦ Ἄγγλου Ὁμήρου σοῦ ἐπαρρουσίαζε, πρωτόπειρος βέβαια, γιατὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο σου ἔργο μὲ τὸ ὁποῖο παρρησιάζεσαι εἰς τὸ νοητικὸ βλέμμα τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειάς σου, καὶ ἀγκαλὰ ἐπιθυμοῦσα τὴν ἔκφρασί σου ἐντονότερη, πάνκοινη, καὶ ὄχι περιορισμένη μέσα εἰς τὰ στενὰ ὅρια τοῦ μικροῦ μας γενέθλιου κύκλου, καὶ τὸ συνθετικὸν καὶ συντακτικὸν μέρος νευροδέστερο καὶ αὐστηρότερο, μολοντοῦτο πρέπει, προσκολλημένος εἰς τὴν ἱερὰν ἀλήθεια, νὰ ὁμολογήσω, ὅτι δὲν εἶναι ἡ μετάφρασί σου ἄμοιρη καὶ γυμνὴ ἀπὸ ὠμορφάδαις, ἀπὸ φυσικὴ ζωηρότητα, καὶ ὅτι ἡ ζωὴ πνέει σχεδὸν παντοῦ. Γιὰ τοῦτο φίλε μου χρεωστῶ νὰ σοῦ προσφέρω τὸ ταπεινό μου καὶ μικρόφωνο εὖγε... (στ. 18-31).

Ἀπὸ τὴ γνώμη ποὺ διατυπώνει παραπάνω ὁ Ἀντ. Μανοῦσος γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ Ἰάκ. Πολυλᾶ φαίνεται ὅτι ὁ νεαρὸς τότε Κερκυραῖος λόγιος

---

4. Μαρ. Σιγοῦρος, *ὅ.π.*, σσ. 3-4.

5. Ἡ μετάφραση κυκλοφόρησε τὸ 1855, μὲ τὸν τίτλο: *Ἡ Τρικυμία, δρᾶμα Οὐϊλιέλμου Σέϊκσπηρ.* Μετάφρασις Ἰ. Πολιλλᾶ, Κερκυραίου, Κέρκυρα, Τυπογραφεῖον Σχερία, 1855. Ἐπαναδημοσιεύτηκε τὸ 1913 ὑπὸ τὸν τίτλο: Λογοτεχνικὴ Βιβλιοθήκη Φέξη. Σαίξπηρ. *Ἡ Τρικυμία.* Δρᾶμα εἰς πράξεις 5. Μετάφρασις Ἰακώβου Πολυλᾶ, Ἐν Ἀθήναις, Ἐκδοτικὸς Οἶκος Γεωργίου Φέξη, 1913. Γιὰ τὴ μετάφραση αὐτὴ βλ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδης, *Αἱ ὑπὸ τῶν Ἑπτανησίων Νεοελληνικαὶ μεταφράσεις κλασσικῶν συγγραφέων*, Ἀθῆναι 1964, σσ. 21-28· Κ. Γ. Κασίνης, «*Ἡ Τρικυμία* τοῦ Πολυλᾶ καὶ οἱ ἄλλες μεταφράσεις τοῦ ἔργου», *Πόρφυρας, ὅ.π.*, σσ. 275-312· Π. Καραγιώργος, «Ο Πολυλάς μεταφραστής του Σαίξπηρ», *Πόρφυρας, ὅ.π.*, σσ. 503-505.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τάσσεται ἀπερίφραστα ὑπὲρ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς δημώδους, τῆς *πάγκοινης* γλώσσας, καὶ ὄχι ὑπὲρ τοῦ περιορισμένου *μέσα εἰς τὰ στενὰ ὅρια τοῦ μικροῦ μας γενεθλίου κύκλου* ἑπτανησιακοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος. Παρ' ὅλα αὐτά, ἐπαινεῖ τὶς ἀρετὲς καὶ τὴ ζωντάνια τῆς μετάφρασης καὶ συγχαίρει τὸ φίλο του Πολυλᾶ, εὐχόμενος *καὶ εἰς ἄλλα καλλήτερα καὶ μεγαλήτερα.*

Στὴ συνέχεια ὅμως τῆς ἐπιστολῆς του ἀνακοινώνει μὲ πικρία τὴ διαπίστωσή του ὅτι ἡ ὑποδοχὴ καὶ ἡ κρίση (*ἂν τοῶντι ἠμπορεῖ τέτοια ἀνέγνωμη γνώμη, νὰ ὀνομαστῇ κρίσις*) τῆς μετάφρασης εἶναι *κατὰ δυστυχία* ὅμοια μὲ ἐκείνη ποὺ ἀπάντησαν τὰ φυλλάδια τῆς Συλλογῆς τῶν *Ἐθνικῶν Τραγουδιῶν* του (στ. 32-35).

Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Ἀντ. Μανοῦσος (σὲ ἡλικία 22 μόνο ἐτῶν!) εἶναι ὁ πρῶτος Ἕλληνας συλλογέας καὶ ἐκδότης δημοτικῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα κυκλοφόρησε σὲ φυλλάδια τὸ 1850, μὲ τὸν τίτλο: *Τραγούδια ἐθνικὰ συναγμένα καὶ διασαφηνισμένα ὑπὸ Ἀντωνίου Μανούσου. Ἐν Κερκύρᾳ, τυπογραφεῖον Ἑρμῆς Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως 1850*[6]. Τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ εἶχαν δημοσιευθεῖ στὶς παλαιότερες συλλογὲς τοῦ Fauriel (1824) καὶ τοῦ Tommaseo (1842).

Ὁ Ἰάκ. Πολυλᾶς τότε, σὲ ἄρθρο του-πρόλογο γιὰ τὴ συλλογὴ τοῦ Ἀντ. Μανούσου, γραμμένο τὸ 1851, κατακρίνει τὴ στάση τῶν λογίων ἀπέναντι στὴν προσπάθεια τοῦ Μανούσου, σημειώνοντας ὅτι ὁ λογιωτατισμὸς... *μᾶς δείχνει, τὴν ὥρα ποὺ γράφουμε, παράδειγμα ζωντανὸ καὶ τῦπο φανερὸ τῆς δολερῆς οὐσίας του, μὲ τὸν τρόπο ὅπου δέχεται ὁλοένα τὸ πολύτιμο φιλοδώρημα προσφερμένο τοῦ Ἔθνους ἀπὸ τὸν Κύριον Ἀντώνιον Μανοῦσον*[7]. Ὁ καθηγητὴς Ἀλέξης Πολίτης, σχετικὰ μὲ τὴν ἐνσωμάτω-

6. Γιὰ τὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Ἀντ. Μανούσου βλ. Δ. Α. Πετρόπουλος, «Συμβολὴ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν (1771-1850), *Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου*, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν 8 (1953-1954), σσ. 102-105· Χριστίνα Παγώνη, «Ἡ συλλογὴ δημ. τραγουδιῶν τοῦ Α. Μανούσου. Βιβλιογραφικὲς παρατηρήσεις», *Ὁ Ἐρανιστής* 3 (1965), σσ. 277-281· Ἀλ. Πολίτης, «Ἡ ἐνσωμάτωση τῶν Δημοτικῶν Τραγουδιῶν στὴ Γραπτὴ Νεοελληνικὴ Παράδοση», *Σύγχρονα Θέματα*, τεῦχ. 5, Καλοκαίρι 1979, σ. 106. Τὸ πρῶτο φυλλάδιο τῆς συλλογῆς τοῦ Μανούσου περιέχει στὴν ἀρχὴ τὸ *«Πρὶν τοῦ Προοιμίου»*, ποὺ εἶναι διάλογος (μὲ πρόσωπα: Ἕνας τοῦ λαοῦ, Ἐκδότης, Ἄλλος τοῦ λαοῦ, Φίλος, Πρησκολογάς), κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ σολωμικοῦ διαλόγου, μὲ σκοπὸ τὴ θερμὴ ὑποστήριξη τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Ἔχει ἀναδημοσιευθεῖ ἀπὸ τὴν Γλυκερία Πρωτοπαπᾶ, «Ἀντωνίου Μανούσου, Διάλογος περὶ γλώσσης», *Ἑλληνικὴ Δημιουργία* 10 (1952), σσ. 364-368. Μὲ τὸν ἴδιο τίτλο ἀναδημοσιεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Γ. Θ. Ζώρα, *Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα*, Α΄, Ἀθῆναι 1960, σσ. 218-224.

7. Χριστίνα Παγώνη, *ὅ.π.*, σ. 281.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν στὴ γραπτὴ νεοελληνικὴ παράδοση, παρατηρεῖ ὅτι *ἡ συλλογὴ τοῦ Μανούσου ἔρχεται σὲ στιγμὴ ποὺ οἱ συνθῆκες ἔχουν ὡριμάσει γιὰ νὰ δεχτεῖ ἡ ἐπίσημη γραπτὴ παράδοση τὸ δημοτικὸ τραγούδι*[8].

Μὲ ἀφορμὴ τὴ γνώμη του γιὰ τὴν ὑποδοχὴ ποὺ ἐπεφύλαξαν στὴ μετάφραση τῆς *Τρικυμίας* οἱ «συνδρομητὲς» ἢ ἐκεῖνοι ποὺ τὴν «ἀνάγνωσαν» ἢ τὴν «ἤκουσαν», σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀνάλογη ὑποδοχὴ καὶ τῆς συλλογῆς τῶν *Ἐθνικῶν Τραγουδιῶν* του, ὁ Ἀντ. Μανοῦσος, στὴν ἐπιστολή του πρὸς τὸν Ἰάκ. Πολυλᾶ, διατυπώνει ξεκάθαρα τὶς θέσεις του γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, τασσόμενος ἀνεπιφύλακτα ὑπὲρ τῆς ζωντανῆς κοινῆς νεοελληνικῆς δημώδους καὶ καυτηριάζοντας μὲ δριμύτητα καὶ ἔξυπνο χιοῦμορ τοὺς *λογιότατους, γραμματικοχάφτιδες, λεπροελληνιστές, κουκόσοφους* καὶ *μελανοζάφταις*, ὅπως εὑρηματικὰ καὶ εὔστοχα τοὺς χαρακτηρίζει:

> Ἡ σημερινὴ κατάστασι τῆς φιλολογικῆς Ἑλλάδος εἶναι τέτοια ὁποῦ οἱ λογιότατοι ξεφυτρώνουν παντοῦ, καὶ πολυάριθμοι, καθένας μὲ τὸ γλωσσικό του οἰκόσημο, σὰν τὸ χαμομήλη καὶ ταῖς μολόχαις, καὶ ἠμποροῦμε νὰ τὸ εἰποῦμε χωρὶς ὑπερβολή, ὅτι ὀλιγότεραις εἶναι ἡ ψήραις ὁποῦ βουρβουρίζουν μέσα 'ς τὴν Ἀρβανιτιά, καὶ ἡ κοριαῖς 'ς τὰ Γιάννινα ἀπὸ τοὺς γραμματικοχάφτιδες ἐκείνους ὁποῦ ἐκατάπνιξαν τὴν ὀρφανὴν Ἑλλάδα.
>
> Γιὰ τοῦτο κανεὶς ἂς μὴν ἐλπίση νὰ θερίση καρπὸ γλήγορο, καὶ πλούσιο κέρδος, ἀπὸ τοὺς Ἐθνικοὺς ῥιζομένους φιλολογικούς του κόπους, οὔτε ἔπαινο, οὔτε κἂν νὰ ἀπολάψη τὴν ἀπλὴ καὶ ἀθῶα ἱκανοποίησι νὰ ἀναγνωσθῇ τὸ σύγγραμμά του ἂν γράφη εἰς τὴν ζωντανὴ καὶ πάγκοινη γλῶσσα τοῦ Ἔθνους του, εἰς ἐκείνη ὁποῦ ὁ ὀρθὸς λόγος μᾶς ὑπαγορεύει, καὶ ὁποῦ ἡ ἱστορίαις καὶ τὰ παραδείγματα τῶν ἄλλων Ἐθνῶν, ἀνοίγωντας τὰ μάτια μας καὶ κρούωντας τὰ λογικά μας, τρανότατα μᾶς διδάσκουν. Ἀλλὰ ἂν ἐπιθυμοῦμε νὰ ἀναγνωσθοῦμε καὶ νὰ λάβωμε ἀκρόασι, ἔπαινο, στέφανα παρνασσιακὰ καὶ Ῥαλλάτικαις δραχμαῖς[9] γιὰ τὴν πλήρη δυστυχία τῶν φτωχῶν ὀρθοφρονούντων, καὶ γιὰ τὴν μαύρη μοῖρα τῆς ἀγαπημένης μας κοινῆς μητέρας Ἑλλάδος πρέπει ἀφοῦ προσφέρωμε θελληματικὰ ταῖς φρέναις μας καὶ τὰ αἰσθήματά μας ἀλυσσωμένα εἰς τὴν καταδίκη, ἢ εἰς τὰ προκρούστια κρεββάτια τῶν λεπροελληνιστῶν, νὰ συμμορφοθοῦμε μὲ αὐτοὺς σπέρνωντας, παραγεμίζωντας, σφινιάζωντας τὰ συγγράμματά

8. Ἀλ. Πολίτης, *ὅ.π.*, σ. 106.

9. Μὲ τὶς «Ῥαλλάτικαις δραχμαῖς» καὶ τὰ «στέφανα παρνασσιακὰ» ὁ Μανοῦσος ὑπονοεῖ τοὺς γνωστοὺς Ράλλειους διαγωνισμοὺς καὶ τὰ βραβεῖα, γιὰ τοὺς ὁποίους βλ. P. Moullas, *Les concours poétiques de l'Université d'Athènes 1851-1877*, Archives Historiques de la Jeunesse Grecque, 22, Athènes 1989, σσ. 31-43, 67-114.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μας μὲ λέξαις σκοτεινόταταις βασανιστικαῖς κακοπλασμέναις, ὑδροπροξενήτραις καὶ πανάρχαιαις, ἀλλιῶς δὲν καταδέχωνται, ὄχι μοναχὰ αὐτοὶ οἱ κουκόσοφοι νὰ ῥίξουν τὴν ἀντιπροοδευτικὴ ματιά τους 'ς τὸ χαρτί μας, καὶ ἂν κλεῖ μέσα Νείλους καὶ ὠκεανοὺς ἀπὸ πλούσιαις, ζωηραῖς καὶ χαριτωμέναις εἰκόναις καὶ ἰδέαις, μόνε, καὶ τὸ χειρότερο μήτε οἱ ἀγράμματοι! Γιατί γνωρίζεις καλλότατα ὅτι ὅσο κανεὶς εἶναι ἀμαθής, τόσο περισσότερο εἶναι φαντασμένος, καὶ βέβαια αὐτὸς δὲν θέλει ἐπαινέσει ποτὲ ταῖς ἀρχαῖς μας, γιὰ νὰ μὴν τὸν ὀνομάσουν χυδαῖον, καὶ γιὰ νὰ ἀποφύγῃ ἀπὸ τοὺς μελανοζάφταις τὴν κατηγορία ὅτι εἶναι ὀλάκαιρο γομάρι! (στ. 36-64).

Ὁ Ἀντ. Μανοῦσος, στὴν ἐπιστολή του αὐτή, ζητεῖ ἀπὸ τὸν Ἰάκ. Πολυλᾶ νὰ βρεῖ τὸ λόγο ποὺ ἐκφώνησε ὁ Ζακυνθινὸς λόγιος, φίλος τοῦ Σολωμοῦ, ὁ θρυλικὸς καὶ θαρραλέος δικαστὴς στὴν περίφημη δίκη (1833) τοῦ Γέρου τοῦ Μοριᾶ Θ. Κολοκοτρώνη, ὁ Γ. Τερτσέτης (1800-1874) τὸ 1853 (στὶς 5 Ἀπριλίου, στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς) γιὰ τὸ θάνατο τοῦ ἐθνομάρτυρα Πατριάρχη Γρηγορίου τοῦ Ε΄ († 10 Ἀπρ. 1821). Πιστεύει ὅτι ὁ λόγος αὐτός, τὸν ὁποῖο προφανῶς δὲν ἔχει διαβάσει, *θὰ εἶναι λαμπρός*[10]. Ζητεῖ ἐπίσης καὶ τὰ ποιήματα καὶ πεζὰ τοῦ Γ. Τερτσέτη καὶ συνιστᾶ στὸν Πολυλᾶ, ἂν δὲν τὰ βρεῖ στὴν Κέρκυρα, νὰ ἀπευθυνθεῖ γιὰ τὴν ἀναζήτησή τους στὴν Ἀθήνα (στ. 119-122). Φαίνεται ἐδῶ ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἀντ. Μανούσου γιὰ τὴν Ἑπτανησιακὴ λογοτεχνικὴ κίνηση τῆς ἐποχῆς του, πεζογραφία καὶ ποίηση, εἶναι ζωηρὸ καὶ γενικότερο.

Ἕνα μεγάλο μέρος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀντ. Μανούσου ἀναφέρεται στὸ ἔργο, ποιητικὸ καὶ κυρίως πεζό, τοῦ Ἰωάννη Βηλαρᾶ (1771-28 Δεκ. 1823)[11]. Ὅπως φαίνεται, ὁ Ἰάκ. Πολυλᾶς, σκεπτόμενος ἴσως νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ δημοσίευση ἀνέκδοτων ποιημάτων τοῦ Βηλαρᾶ, εἶχε γράψει στὸν Μανοῦσο καὶ εἶχε ζητήσει τὴ γνώμη του σὲ συγκεκριμένα φιλολογικὰ καὶ ἐκδοτικὰ προβλήματα ποὺ παρουσίαζαν κάποιοι στίχοι τῶν ὑπὸ ἔκδοση βηλαρικῶν ποιημάτων.

---

10. Ὁ λόγος αὐτὸς πρωτοδημοσιεύτηκε σὲ φυλλάδιο ἀπὸ τὸν Γ. Τερτσέτη, *Ὁμιλία περὶ τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, συντεθεῖσα διὰ τὴν 25 Μαρτίου ἀλλ' ἐκφωνηθεῖσα ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς τῇ 5 Ἀπριλίου 1853 ὑπὸ Γ. Τερτσέτη.* Ἐν Ἀθήναις, τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, 1853 (σσ. β΄+40). Βλ. ἀναδημοσίευσή του: Ντίνος Κονόμος, *Ὁ Γεώργιος Τερτσέτης καὶ τὰ εὑρισκόμενα ἔργα του*, Ἔκδοση Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1984, σσ. 423-436.

11. Σύγχρονη καὶ πλήρη φιλολογικὴ ἔκδοση τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννη Βηλαρᾶ, μὲ βάση αὐτόγραφά του κυρίως χειρόγραφα (σσ. 127-419), μὲ ἐκτενῆ εἰσαγωγὴ (σσ. 11-125), σχόλια, εὑρετήριο καὶ λεξιλόγιο (σσ. 422-589) βλ. Ἰωάννης Βηλαρᾶς, *Ποιήματα*, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γιῶργος Ἀνδρειωμένος, Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἵδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, Ἀθήνα 1995.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Γι' αὐτὸ τοῦ γράφει ὁ Μανοῦσος *καὶ ἂς λύσωμεν τώρα ταῖς ἀπορίαις ὁποῦ ἀπάντησες εἰς ταῖς ὡδαῖς τοῦ Βηλαρᾶ μας* (στ. 66-67). Πρόκειται γιὰ τὰ δύο ἀνέκδοτα ὡς τότε ποιήματα τὰ ἐπιγραφόμενα *Ὠδὴ εἰς τὴν Τριπολιτσὰν* καὶ *Παλινωδία ὁμοιοκατάληκτη*, τὰ ὁποῖα πρωτοδημοσιεύτηκαν λίγο ἀργότερα στὴ Ζακυνθινὴ ἔκδοση τοῦ βηλαρικοῦ ἔργου τοῦ 1859[12]. Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία μεταξὺ τῶν δύο Κερκυραίων λογίων ἀνδρῶν, ὁ Πολυλᾶς εἶχε στὴν κατοχή του χειρόγραφα τοῦ Βηλαρᾶ, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἦταν αὐτόγραφα τοῦ ποιητῆ, ἦταν ἀντίγραφα[13].

Ἔτσι ὁ Μανοῦσος, στὴν ἐπιστολή του, ἀναφερόμενος στὸ στίχο 6 τῆς *Ὠδῆς εἰς τὴν Τριπολιτσάν, Σχῆμα φέρεις, μιᾶς κορώνας / Ἄλλης ὅμοια πουθενά*, προτείνει: «Λύσις: *Τὸ ὅμοιο* νομίζω ὅτι θὰ ἐγράφθηκε ἀπὸ τὸν ποιητὴν *ὅμοιας*, καὶ τότε συμφωνεῖ ἐντελῶς μὲ τὸ οὐσιαστικὸ *κορώνα...*» (στ. 68-71). Γιὰ τὸ στίχο 9 τοῦ ἴδιου ποιήματος, *Τοῦ καλοκαιριοῦ ἡ κάψαις / Συγκερνάει συχνὴ βροχή*», γράφει: «Λύσις: Συμφωνῶ καὶ ἐγὼ ἐντελῶς μ' ἐσᾶς, προτιμῶντας καλλήτερα ὡς ὀρθότερο καὶ γραμματικοσύμφωνο, ἀντὶ τῆς ὀνομαστικῆς πληθυντικῆς *ἡ κάψαις* τὴν αἰτιατικὴν *ταῖς κάψαις* ἀλλ' ὄχι ὅμως τὸ *τσὴ κάψαις* (στ. 77-82). Συνεχίζοντας ὁ Μανοῦσος τὶς παρατηρήσεις του, σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς του, γράφει: «Εἰς τὴν *Παλινωδία* ἀντιπροτελευταῖος στίχος. *Καὶ καταραμένης γῆς*, βάλτο ἐλεύθερα, ἔτσι θὰ ἦτον, ἀλλὰ γνωρίζεις, ὅτι τὰ ἀ ν τ ί γ ρ α φ α, ὅσο τρέχουν τόσο ξ ε μ ο ρ φ ό ν ο ν τ α ι, καὶ μάλιστα σὰν πέσουν σὲ χέρια χυδαῖα» (στ. 109-112). Γίνεται λοιπὸν ἐδῶ σαφὴς λόγος γιὰ ἀντίγραφα ἔργων τοῦ Βηλαρᾶ καὶ ἀποκλείονται τὰ αὐτόγραφά του.

Ὁ Ἰάκ. Πολυλᾶς, βέβαια, δὲν δημοσίευσε τὶς δύο αὐτὲς ὠδὲς τοῦ Βηλαρᾶ, γιὰ τὶς ὁποῖες τοῦ γράφει τὶς παρατηρήσεις καὶ διορθώσεις του ὁ Μανοῦσος στὴν ἐπιστολὴ τοῦ 1856. Δημοσιεύτηκαν, μετὰ τρία χρόνια, ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, στὴ Ζακυνθινὴ ἔκδοση τοῦ 1859, τοῦ Σέργιου Ραφτάνη. Πολὺ ἀργότερα ὁ Πολυλᾶς, τὸ 1894, δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του, δημοσίευσε στὴν *Εἰκονογραφημένη Ἑστία* τὰ ποιήματα τοῦ Βηλαρᾶ *Σὲ νέας λύρας κόρδες*, *Ἡ Πυρκαϊὰ* καὶ τὸν *Πρόλογον εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς Βατραχομυομαχίας*[14].

---

12. Ἰωάννης Βηλαρᾶς, *Ποιήματα καὶ πεζά τινα*, ἐκδοθέντα μὲν τὸ πρῶτον ἐν Κερκύρᾳ. Ἐκδίδονται νῦν τὸ δεύτερον διὰ δαπάνης Σεργίου Χ. Ραφτάνη Ἠπειρώτου, ἐν Ζακύνθῳ, τυπογραφεῖον ὁ Παρνασσός, 1859, σσ. 69-71. Τελευταία ἔκδοση, μὲ βάση ἄλλο χειρόγραφο καὶ μὲ παραλλαγὴ τῶν τίτλων, βλ. Γ. Ἀνδρειωμένος, *ὅ.π.*, σσ. 318-319 ἀρ. [11], 316-317 ἀρ. [10]· σχόλια καὶ ὅλες τὶς ὡς τώρα ἐκδόσεις βλ. *ὅ.π.*, σσ. 456-457 ἀρ. [11] καὶ 455-456 ἀρ. [10].

13. Γιὰ τὰ βηλαρικὰ χειρόγραφα τοῦ Πολυλᾶ, προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Κερκυραίου λόγιου Πλάτωνα Πετρίδη, βλ. Γ. Ἀνδρειωμένος, *ὅ.π.*, σ. 128.

14. Βλ. Ἰάκωβος Πολυλᾶς, «Ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Βηλαρᾶ», *Εἰκονογραφημένη Ἑστία*, 1894, σσ. 84-85, 161, 236-237· Γ. Ἀνδρειωμένος, *ὅ.π.*, σσ. 325-330 ἀρ. [19], 330-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Στὴ συνέχεια ὁ Μανοῦσος ἀντιγράφει, στὴν ἐπιστολή του, λίγα πεζὰ τοῦ Βηλαρᾶ, ὅπως εἶχε ὑποσχεθεῖ, σὲ προηγούμενη, προφανῶς, ἐπιστολή του πρὸς τὸν Πολυλᾶ: *Ἂς σοῦ ἀντιγράψω λίγα πεζὰ τοῦ Βηλαρᾶ καθὼς σὲ ὑποσχέθηκα* (στ. 123).

Πρῶτα τοῦ ἀντιγράφει τὴν *Φυσικὴ Ἱστορία, Χημεία, Βιομηχανία κλπ.* (στ. 124), καὶ συγκεκριμένα τὰ ἐκλαϊκευτικὰ φυσιογνωστικὰ ἀναγνώσματα *Τὸ Χάλκωμα* (στ. 125-180)[15] καὶ οἱ *Μέλισσαις* (στ. 181-202)[16]. Ἀκολουθεῖ ἡ γνωστὴ *Μικρὴ Ὀρμήνια γιὰ τὰ γράμματα καὶ ὀρθογραφία τῆς Ῥομέϊκης γλῶσσας* (στ. 203-255)[17].

Τελειώνοντας γράφει ὅτι ἔχει καὶ ἄλλα πεζὰ τοῦ Βηλαρᾶ νὰ τοῦ στείλει, ἀλλὰ αὐτά, γιὰ νὰ γίνουν, *θέλουν καιρὸ καὶ ὄρεξιν.* Ἔτσι σημειώνει ἁπλῶς τοὺς τίτλους: *Τί εἶναι ἡ Ἁμαρτία*[18], *Ὁ Πάτερ Ἅγιος καὶ ὁ Φιλαλήθης*[19] (τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζει «λαμπρότατο»), *Ἀκατανόητα*[20], *Τὸ λογικὸ τῶν ζώων ὅλων*[21], *Γνώρισε τοῦ λόγου σου*[22], *μετάφρασις ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὁ*

---

333 ἀρ. [20]· βλ. σχόλια καὶ τὶς ἐκδόσεις, *ὅ.π.*, σσ. 462-463 ἀρ. [19], 463-464 ἀρ. [20]. Βλ. καὶ Δ. Ζ. Σοφιανός, «Ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία Δροσίνη καὶ Πολυλᾶ (Ἰανουάριος-Ἀπρίλιος 1894)», Γ. Κ. Καιροφύλα-Σ. Γ. Φιλιππότη, *Ἀθηναϊκὸ Ἡμερολόγιο* 1997, ἔτος 8ο, σσ. 101-111, ὅπου δημοσιεύονται τρεῖς ἐπιστολὲς τοῦ Γ. Δροσίνη καὶ μία τοῦ Ἰάκ. Πολυλᾶ, ἀναφερόμενες στὴ δημοσίευση στὸ περιοδικὸ *Εἰκονογρ. Ἑστία* τοῦ ποιήματος *Πυρκαϊὰ* καὶ τοῦ Προλόγου τῆς *Βατραχομυομαχίας* τοῦ Ἰω. Βηλαρᾶ.

15. Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴ Ζακυνθινὴ ἔκδοση τοῦ 1871, *Ἅπαντα Ἰωάννου Βηλαρᾶ, ἤτοι ποιήματα καὶ πεζά τινα*, ὑπὸ Σεργίου Χ. Ραφτάνη, Ἠπειρώτου, τὸ δεύτερον ἐκδιδόμενα μετὰ προσθήκης ἀνεκδότων. Ἐν Ζακύνθῳ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου ὁ Παρνασσός, 1871, σσ. 251-253. Ἀναδημοσιεύτηκε στὴν ἔκδοση Γ. Α. Βαβαρέτου, *Ἅπαντα Ἰωάννου Βηλαρᾶ*, Ἀθῆναι [1935], σσ. 214-215.

16. Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴ Ζακυνθινὴ ἔκδοση τοῦ 1871, σ. 253, καὶ ἀναδημοσιεύτηκε καὶ στὴν ἔκδοση Γ. Α. Βαβαρέτου, σ. 215.

17. Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴ *Ρομεηκη γλοσα*, Στην τηπογραφήα τον Κορφον 1814, σσ. θ-ια΄, ποὺ εἶναι τὸ μόνο βιβλίο τὸ ὁποῖο ὁ Ἠπειρώτης ποιητὴς ἐξέδωσε ὁ ἴδιος ἐνόσω ζοῦσε, καὶ ἀναδημοσιεύτηκε καὶ στὴν ἔκδοση Γ. Α. Βαβαρέτου, σσ. 239-240. Βλ. καὶ Γ. Ἀνδρειωμένος, *ὅ.π.*, σσ. 59, 76-77, 489 ἀρ. 1.

18. Βλ. Λ. Ι. Βρανούσης, *Οἱ Πρόδρομοι*, Βασικὴ Βιβλιοθήκη «Ἀετοῦ» ἀρ. 11, σσ. 307-308.

19. Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Ἀντ. Μανοῦσο στὰ φυλλάδια ποὺ ἔβγαζε μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Ἀβδηρίτης καὶ τοῦ διαβόλου τὰ πηδήματα» (Ἀθ. 1858-59) ὁ Δ. Ν. Βρατσάνος, ἀλλ' ἔμεινε ἄγνωστο. Στὴν ἔκδοση Γ. Α. Βαβαρέτου, σσ. 216-220, δημοσιεύεται μὲ τὸν τίτλο «Θαύματα καὶ ἁγιολείψανα», διότι στὸ χειρόγραφο ποὺ χρησιμοποίησε ὁ ἐκδότης ἔλειπε ἡ ἀρχὴ τοῦ κειμένου. Βλ. Λ. Ι. Βρανούσης, *Οἱ Πρόδρομοι*, σσ. 304-306, ὅπου, ὑπὸ τὸν τίτλο «Ὁ Πατεράγιος καὶ ὁ Φιλάληθος», ἡ ἐγκυρότερη ἔκδοση.

20. Ὑπὸ τὸν τίτλο αὐτὸ δὲν ἀπαντᾶται στὶς ἐκδόσεις πεζὸ κείμενο τοῦ Βηλαρᾶ.

21. Βλ. ἔκδοση Γ. Α. Βαβαρέτου, σσ. 227-231 (ὅπου τὸ κείμενο ὑπὸ τὸν τίτλο «Τὸ λογικόν, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ζῶα»).

22. Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Λ. Ι. Βρανούση, *Οἱ Πρόδρομοι*, σσ. 308-310 (ὑπὸ τὸν τίτλο «[Γνῶθι σαυτὸν] - Γνώρισε τοῦ λόγου σου»).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

διάλογος τοῦ Σωκράτη καὶ τοῦ Κρίτωνος, πρὶν τοῦ θανάτου του[23], καὶ *ἕνα κομμάτι ἐξήγησι τοῦ Θουκιδίδη*[24].

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Ἀντ. Μανοῦσος εἶχε στὴν κατοχή του χειρόγραφα (ἀντίγραφα μᾶλλον) τοῦ Βηλαρᾶ, τουλάχιστον τῶν πεζῶν ἔργων του, τῶν ὁποίων ὅμως τὴν τύχη δὲν γνωρίζομε.

Μιὰ ἔκδοση ποιημάτων τοῦ Βηλαρᾶ, ποὺ δὲν φέρει χρονολογία, ἔγινε «ἐπιστασίᾳ Ἀντωνίου Μανούσου», «τύποις καὶ ἀναλώμασι Π. Δ. Σακελλαρίου». Στὶς 104 σελίδες της περιλαμβάνει σύντομα βιογραφικὰ τοῦ Βηλαρᾶ, τὴν Βατραχομυομαχία, καθὼς καὶ μυθολογικὰ (μῦθοι), σατυρικὰ καὶ ἐρωτικὰ ποιήματά του[25].

Μὲ βάση τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Ἀντ. Μανούσου, θὰ πρέπει νὰ διορθωθεῖ καὶ τὸ ἔτος θανάτου τῆς συζύγου τοῦ Ἰακ. Πολυλᾶ Αἰμιλίας Σορδίνα, ἡ ὁποία ἀπεβίωσε σὲ πολὺ νεαρὴ ἡλικία. Ὡς χρονολογία θανάτου της ἀναφέρεται τὸ ἔτος 1854[26]. Ὅμως, ἀφοῦ στὴν ἐπιστολή του (19 Αὐγ. 1856) ὁ Μανοῦσος, ἀπευθυνόμενος στὸν Πολυλᾶ, ἐρωτᾶ γιὰ *τὴν ποθητὴ ὑγεία... τῆς σεβαστῆς Κυρίας σου* (στ. 10-11) καὶ κλείνοντας τὴν ἐπιστολή του ἐπιλέγει *Πρόσφερε τὰ σεβασματά μου εἰς τὴν Κυρίαν σου* (στ. 264), σημαίνει ὅτι ἡ Αἰμιλία Σορδίνα βρίσκεται ἀκόμη στὴ ζωή, ὁπότε ὡς terminus post quem γιὰ τὸ θάνατό της πρέπει νὰ ληφθεῖ ἡ ἡμερομηνία καὶ χρονολογία τῆς ἐπιστολῆς (19 Αὐγ. 1856) τοῦ Μανούσου, ἐφόσον ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν δύο λογίων Κερκυραίων ἀνδρῶν ἦταν συχνὴ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἀπληροφόρητος ὁ Ἀντ. Μανοῦσος γιὰ τὸ γεγονός.

Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴ δημοσιευόμενη ἐδῶ αὐτόγραφη ἐπιστολή του, ὁ Ἀντ. Μανοῦσος δὲν γνώριζε ἄπταιστα τὴν ὀρθογραφία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ὅμως ἔχει ἀπόψεις καὶ θέσεις συνειδητὲς γιὰ τὴ νεοελληνικὴ δημώδη, τῆς ὁποίας εἶναι καὶ μαχητικὸς ὑπερασπιστὴς καὶ ἀπολογητής, κατὰ τὴν ἔκδοση, ποὺ ἀκολουθεῖ, τῆς ἐπιστολῆς του σεβόμαστε ἀπόλυτα τὴ γραφή του καὶ δὲν ἀποκαθιστοῦμε τὰ τυχὸν ὀρθογραφικά του σφάλματα, οὔτε κἂν τὰ προφανῆ καὶ ἐξ ἀβλεψίας (lapsus calami). Διατηροῦμε ἐπίσης τὴ στίξη του.

---

23. Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴ *Ρομεηκη γλοσα*, σσ. κα-μα΄.

24. Πρόκειται γιὰ τὸν γνωστὸ Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη (βιβλ. Β΄, §35-46). Πρωτοδημοσιεύτηκε στὴ *Ρομεηκη γλοσα*, σσ. μγ-να΄.

25. Βλ. *Ποιήματα ὑπὸ Ἰωάννου Βηλαρᾶ*. Ἐκδίδονται ἐπιστασίᾳ Ἀντωνίου Μανούσου, Ἐν Ἀθήναις, τύποις καὶ ἀναλώμασι Π. Δ. Σακελλαρίου, χ.χ. [Σακελλαρίου, Βιβλιοθήκη τοῦ Λαοῦ]· βλ. καὶ Γ. Ἀνδρειωμένος, *ὅ.π.*, σσ. 496-497 ἀρ. 37.

26. Βλ. Πολυλᾶς, *Ἅπαντα τὰ λογοτεχνικὰ καὶ κριτικά*, Ἀναστύλωσε Γ. Βαλέτας, β΄ ἔκδ., Ἀθήνα 1959, σσ. ιζ΄, ιθ΄, κ΄· Παν. Περιστέρης, «Χρονολόγιο Ιακώβου Πολυλά», *Πόρφυρας* 84-85, σ. 144· Π. Καραγιώργος, *Πόρφυρας* 84-85, σ. 504.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

σελ. 1 Ποθητέ μοι φίλε Ἰακωβάκι!

Ἰωάννινα 19 Αὐγούστου 1856

Χωρὶς νὰ χάνωμε τὸν καιρόν μας εἰς ἀνωφέλευτα αἰτιολογήματα, πολεμῶντας μὲ τὰ ῥητορικὰ ὅπλα νὰ ὑπερασπίσωμε τὴν μακρυνὴ σιωπή μας, καὶ πολὺ περισσότερο τὴν ἀδικαιολόγητη ἐδική μου, εἶναι καλλήτερα εἶπα, νὰ ὁμολογήσω ῥητῶς τὸ σφᾶλμα μου, καὶ νὰ ἔμπω ἀμέσως εἰς ἄλλα πιθανὸν ἀναγκαιότερα καὶ ἀγαπητότερα! καὶ γιατί; γιατὶ πιστεύω στέρεα ὅτι ἡ καρδιὰ τοῦ φίλου δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ θύρα, οὔτε ὑποκριτικὴ κλειδαριὰ καὶ πολὺ περισσότερο ἐκείνη τοῦ Ἰακωβάκι μου!

Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἐρωτῶ γιὰ τὴν ποθητή μου ὑγεία σου τῆς σεβαστῆς Κυρίας σου, καὶ τοῦ αὐταδέλφου σου καὶ τὴν χαροποιᾶ ἀπάντησί σου τὴν ἐλπίζω, τὴν παντέχω, καὶ τὴν θωρῶ πάντα σὰν ἕνα θησαυρό, ὁποῦ πλουτένει, ὄχι τὴν σακούλα μου ἀλλὰ τὴν καρδιά μου, ταῖς καλαῖς ἐλπίδαις μου, καὶ τὰ ἑλληνικότατα αἰσθήματα καὶ φρονήματά μου.

Μὲ τὸ περασμένο σου γρᾶμμα ἐκφράστηκες τὴν εὐγενικὴ ἐπιθυμεία, ζητῶντας δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀδύνατη γνώση μου, καὶ ἀψήφιστη ἱκανότητά μου, ἀφοῦ μελετίσω τὴν μετάφρασι σου ἀπὸ τὸ δρᾶμα *ἡ τρικυμία* νὰ σοῦ ἐκφράσω τὴν γνώμη μου. Σοῦ λέγω λοιπὸν φίλε κατάθαῤῥα ὅτι εἰς ἐκείνη
19 τὴν μετάφρασι σὺ ἐστάθηκες ἕνας τιμιότατος ἀλλὰ πρωτόπειρος ἀδαμαντο-
σελ. 2 δέτης // τιμιότατος, γιατὶ δὲν ἔκαμες τὴν παραμικρὴ κατάχρησι οὐδὲ ἀμέλησες κανένα ἀπὸ τὰ τόσα πολύτιμα πετράδεια ὁποῦ τὸ κείμενο τοῦ Ἄγγλου Ὁμήρου σοῦ ἐπαῤῥουσίαζε, πρωτόπειρος βέβαια, γιατὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο σου ἔργο μὲ τὸ ὁποῖο παῤῥησιάζεσαι εἰς τὸ νοητικὸ βλέμμα τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειάς σου, καὶ ἀγκαλὰ ἐπιθυμοῦσα τὴν ἔκφρασί σου ἐντονότερη, πάν-
25 κοινη, καὶ ὄχι περιορισμένη μέσα εἰς τὰ στενὰ ὅρια τοῦ μικροῦ μας γενεθλίου κύκλου, καὶ τὸ συνθετικὸν καὶ συντακτικὸν μέρος νευροδέστερο καὶ αὐστηρότερο, μολοντοῦτο πρέπει, προσκολλημένος εἰς τὴν ἱερὰν ἀλήθεια, νὰ ὁμολογήσω, ὅτι δὲν εἶναι ἡ μετάφρασί σου ἄμοιρη καὶ γυμνὴ ἀπὸ ὠμορφάδαις, ἀπὸ φυσικὴ ζωηρότητα, καὶ ὅτι ἡ ζωὴ πνέει σχεδὸν παντοῦ.

30 Γιὰ τοῦτο φίλε μου χρεωστῶ νὰ σοῦ προσφέρω τὸ ταπεινό μου καὶ μικρόφωνο εὖγε καὶ νὰ σὲ[1] εὐχηθῶ ἀπὸ ψυχῆς, «καὶ εἰς ἄλλα καλλήτερα καὶ μεγαλήτερα». Ὡς πρὸς τὴν κρίσι ὅμως τῶν Συνδρομητῶν, ἢ ἐκείνων ποῦ τὸ

1. Ἀποφεύγω πάντα τὸ *σοῦ*, ὅταν ἠμπορεῖς νὰ μεταχειρισθῆς τὸ *σέ*, γιατὶ κοινότερο, ἁρμονικότερο, καὶ οἰκειότερο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀνάγνωσαν, ἢ τὸ ἤκουσαν[2], ἂν τοῶντι ἡμπορεῖ τέτοια ἀνέγνωμη γνώμη, νὰ ὀνομαστῇ κρίσις, εἶναι φίλε μου κατὰ δυστυχία ἡ ὅμοια ἐκείνης ὁποῦ ἀπάν-
35 τησαν τὰ φυλλάδια τῆς Συλλογῆς τῶν *Ἐθνικῶν Τραγουδιῶν* μου.

Ἡ σημερινὴ κατάστασι τῆς φιλολογικῆς Ἑλλάδος εἶναι τέτοια ὁποῦ οἱ λογιότατοι ξεφυτρώνουν παντοῦ, καὶ πολυάριθμοι, καθένας μὲ τὸ γλωσσικό του οἰκόσημο, σὰν τὸ χαμομήλη καὶ ταῖς μολόχαις, καὶ ἠμποροῦμε νὰ τὸ εἰποῦμε χωρὶς ὑπερβολή, ὅτι ὀλιγότεραις εἶναι ἡ ψήραις ὁποῦ βουρβουρί-
σελ. 3 ζουν // μέσα ᾽ς τὴν Ἀρβανιτιά, καὶ ἡ κοριαῖς ᾽ς τὰ Γιάννινα ἀπὸ τοὺς γραμ-
41 ματικοχάφτιδες ἐκείνους ὁποῦ ἐκατάπνιξαν τὴν ὀρφανὴν Ἑλλάδα.

Γιὰ τοῦτο κανεὶς ἂς μὴν ἐλπίσῃ νὰ θερίσῃ καρπὸ γλήγορο, καὶ πλούσιο κέρδος, ἀπὸ τοὺς Ἐθνικοὺς ῥιζομένους φιλολογικούς του κόπους, οὔτε ἔπαινο, οὔτε κἂν ν᾽ ἀπολάψῃ τὴν ἀπλῆ καὶ ἀθῶα ἱκανοποίησι νὰ ἀναγνω-
45 σθῇ τὸ σύγγραμμά του ἂν γράφῃ εἰς τὴν ζωντανὴ καὶ πάγκοινη γλῶσσα τοῦ Ἔθνους του, εἰς ἐκείνη ὁποῦ ὁ ὀρθὸς λόγος μᾶς ὑπαγορεύει, καὶ ὁποῦ ἡ ἱστορίαις καὶ τὰ παραδείγματα τῶν ἄλλων Ἐθνῶν, ἀνοίγωντας τὰ μάτια μας καὶ κρούωντας τὰ λογικά μας, τρανότατα μᾶς διδάσκουν[3]. Ἀλλὰ ἂν ἐπιθυμοῦμε νὰ ἀναγνωσθοῦμε[4] καὶ νὰ λάβωμε ἀκρόασι, ἔπαινο, στέφανα
50 παρνασσιακά, καὶ Ῥαλλάτικαις δραχμαῖς, γιὰ τὴν πλήρη δυστυχία τῶν φτωχῶν ὀρθοφρονούντων, καὶ γιὰ τὴν μαύρη μοίρα τῆς ἀγαπημένης μας κοινῆς μητέρας Ἑλλάδος πρέπει ἀφοῦ προσφέρωμε θεληματικὰ ταῖς φρέναις μας καὶ τὰ αἰσθήματά μας ἀλυσσωμένα εἰς τὴν καταδίκη, ἢ εἰς τὰ προκρούστια κρεββάτια τῶν λεπροελληνιστῶν, νὰ συμμορφοθοῦμε μὲ
55 αὐτοὺς σπέρνωντας, παραγεμίζωντας, σφινιάζωντας τὰ συγγράμματά μας μὲ λέξαις σκοτεινόταταις βασανιστικαῖς κακοπλασμέναις, ὑδροπροξενήτραις καὶ πανάρχαιαις, ἀλλιῶς δὲν καταδέχωνται, ὄχι μοναχὰ αὐτοὶ οἱ κουκόσοφοι νὰ ῥίξουν τὴν ἀντιπροοδευτικὴ ματιά τους ᾽ς τὸ χαρτί μας, καὶ ἂν κλεῖ μέσα Νείλους καὶ ὠκεανοὺς ἀπὸ πλούσιαις, ζωηραῖς καὶ χαριτωμέναις
σελ. 4 εἰκόναις καὶ ἰδέαις, μόνε, καὶ τὸ χειρότερο || μήτε οἱ ἀγράμματοι! Γιατὶ
61 γνωρίζεις καλλότατα ὅτι ὅσο κανεὶς εἶναι ἀμαθής, τόσο περισσότερο εἶναι φαντασμένος, καὶ βέβαια αὐτὸς δὲν θέλει ἐπαινέσει ποτὲ ταῖς ἀρχαῖς μας,

---

2. Τὴν χρονικὴν αὐτὴν αὔξησιν εἰς τὰ Ἰωάννινα ὅλοι τὴν μεταχειρίζωνται, καὶ εἰς ἐμᾶς ἴσως θὰ φανῇ ἑλληνικούρα, ἀλλὰ μάθε ὅτι ἐδῶ ὁμιλοῦν ὀρθότερα καὶ γλυκύτερα.

3. Δὲν μεταχειρίζομαι παρὰ σπανίως καὶ ὅταν ἡ ἁρμονία τῆς ἀπαγγελείας μοῦ τὸ ὑπαγορεύει *το ε* εἰς τὸ τέλος τῆς λέξης, καθὼς *διδάσκουνε, πηγαίνουνε* κτλ.

4. *Ἀναγνωσθοῦμε* ἀντὶ βέβαια τοῦ *διαβασθοῦμε*, πρῶτα ἀπ᾽ ὅλα τὸ *διαβασθοῦμε* ἔχει ἐξηγιέται, [sic, γρ. ἐξήγηση], νὰ πληθοῦμε ἢ καλλήτερα ν᾽ ἀποπληθοῦμε, διαβάζω τὰ ἀγγειὰ σοῦ λέγουν, διαβάζω τὰ φορέματα, τὰ ῥοῦχα, τὰ σκουτιά, δηλαδὴ τὰ περνῶ ἀπὸ τὸ νερὸ ἀφοῦ τὰ ἔπλυνα, καὶ δεύτερο ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀμφιβάλλῃ ἂν ἄλλοι θὰ ἀναγνώσουν ἐμᾶς ἢ ἐμεῖς θὰ ἀναγνωσθοῦμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γιὰ νὰ μὴν τὸν ὀνομάσουν χυδαῖον, καὶ γιὰ νὰ ἀποφύγῃ ἀπὸ τοὺς μελανοζάφταις τὴν κατηγόρια ὅτι εἶναι ὀλάκαιρο γομάρι!

Ἕως ἐδῶ, καὶ τελειόνωμε τὸ σοβαρὸ καὶ ἀτελείοτο τοῦτο ὑποκείμενο, καὶ ἂς λύσωμεν τώρα ταῖς ἀπορίαις ὁποῦ ἀπάντησες εἰς ταῖς ὡδαῖς τοῦ Βηλαρᾶ μας.

Στίχος 6: Σχῆμα φέρεις, μιᾶς κορώνας
Ἄλλης ὅμοια πουθενά.

Λύσις. Τὸ *ὅμοια*, νομίζω ὅτι θὰ ἐγράφθηκε ἀπὸ τὸν ποιητὴν *ὅμοιας*, καὶ τότε συμφωνεῖ ἐντελῶς μὲ τὸ οὐσιαστικὸ *κορώνα*, δηλαδή, φέρνεις σχῆμα μιᾶς κορώνας ἄλλης κορώνας ὅμοιας πουθενά.

Ἀρ. Στίχου 8: Ἀριθμῶν πλανήτων ἔχεις
θύρες τόσαις δῶ καὶ κεῖ.

Λύσις. Ἡ θύραις ἡ πολλαῖς ὁποῦ ἔχεις σκορπισμέναις, ἐδῶ καὶ κεῖ ὁμοιάζουν μ᾽ ἕναν ἀριθμὸν πλανήτων.

Στίχος 9: Τοῦ καλοκαιριοῦ ἡ κάψαις
Συγκερνάει συχνὴ βροχή.

Λύσις. Συμφωνῶ καὶ ἐγὼ ἐντελῶς μ᾽ ἐσᾶς, προτιμῶντας καλλήτερα ὡς ὀρθότερο καὶ γραμματικοσύμφωνο, ἀντὶ τῆς ὀνομαστικῆς πληθυντικῆς *ἡ κάψαις* τὴν αἰτιατικὴν *ταῖς κάψαις* ἀλλ᾽ ὄχι ὅμως τὸ *τσὴ κάψαις*. Τὸ τσὴ φίλε μου τὸ ἀποφεύγω μὲ εὐχαρίστησι, καὶ δὲν τὸ μεταχειρίζομαι παρὰ μόνον ὅταν ἔχω ἀναπόφευκτη ἀνάγκη, καὶ παρακαλῶ τοὺς φίλους μου νὰ μὴν ῥίξουν μὲ πεῖσμα τὴν μικρή μου αὐτὴ συμβουλή, ἀλλὰ νὰ συμμορφωθοῦν μαζύ μου.

σελ. 5 || Στίχοι προτελευταῖοι: Πλὴν ᾽ς τὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων
᾽ ς τὴν εὐγένεια ᾽ς τὴν τιμή,
᾽ ς τὴν πολύ φιλοξενία
Ἄλλη πλιὰ εὐδοκιμεῖ;

Λύσις. Μὲ τὸν ἐναντιωματικὸ αὐτὸ σύνδεσμο *πλὴν* φαίνεται ὅτι ὁ ποιητὴς ἐσκόπευε ν᾽ ἀδυνατίσῃ τοὺς πρώτους ἐπαίνους του, νὰ σύρῃ τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὸ τέλος καὶ νὰ ὑψώσῃ τὰ τελευταῖα αὐτὰ προτερήματα περισσότερο ἀπὸ τὰ πρῶτα, καὶ ἀφίνωντάς μας εἰς τὸ ἀμφίβολο νὰ σφραγίσῃ τὴν ὠδή του.

Ἐξηγοῦμαι καλλήτερα, τὸ *πλὴν* ἔχει ἐδῶ δύναμι ἀναιρετικὴ νομίζω, δηλαδὴ ὅσα προειπώθηκαν τίποτε δὲν εἶναι ἐμπρὸς εἰς αὐτὰ ποῦ ἑτοιμάζωμαι νὰ εἰπῶ, ἡμπορεῖ ἀκόμη νὰ κατέχει αὐτὸ καὶ τὴν θέσιν *τοῦ περιπλέον*. Τὸ *πλιὰ* πάλιν ἔχει τόπον τοῦ *πλέον* ἢ καὶ *τοῦ περισσότερο*, καθὼς γνωρίζεις καλλότατα.

«Αὐτὴ τὴν χάρι
δὲν ἔχω πλιά» (Εἰς *Τὸ πουλάκι ξένο*)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καθὼς ἀκόμη, «*Δὲν θέλω πλιά*» (ἤγουν περισσότερο), *Δὲν θὰ σὲ εἰδῶ πλιά* (ἤγουν πλέον). *Δὲν τὸ εἶδα πλιά. Ἀπ' ὅσα μοῦ 'δωσες δὲν ζητῶ πλιά.*

Ὀρθότατα ἐπαρατήρησες ὅτι ὁ τελευταῖος στίχος πρέπει νὰ τελειόνῃ μὲ ἐρωτηματικόν, καὶ ἰδοῦ πῶς συμπληρώνεται τότε ἡ ἔννοια: Περιπλέον, (ἀπ' ὅσα εἴπαμε) 'ς τὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων, κτλ. κτλ. ἄλλη πλιὰ εὐδοκιμεῖ; ἢ περισσότερον εὐδοκιμεῖ ἀπὸ αὐτήν;

Εἰς τὴν *παλινωδία* ἀντιπροτελευταῖος στίχος:

Καὶ καταραμένης γῆς, βάλτο ἐλεύθερα, ἔτσι θὰ ἦτον, ἀλλὰ γνωρίζεις, ὅτι τὰ ἀντίγραφα, ὅσο τρέχουν τόσο ξεμορφόνονται, καὶ μάλιστα σὰν πέσουν σὲ χέρια χυδαῖα. Ἐγὼ δὲν ἠθέλησα νὰ τὰ
σελ. 6 ἀγγίξω, πρίν, ἀλλὰ τώρα ποῦ || δέν εἶμαι πλιὰ μόνος εἰς τὴν κρίσι, ἀλλὰ ἔχω καὶ σᾶς τοὺς δυό, συμβοηθοὺς δὲν διστάζω νὰ ἑνώσω εἰς τὴν ἐδική σας καὶ τὴν ἐδικήν μου γνώμην.

Ἄρχισα νὰ κάμω μιὰν αὐστηρὴ ἐξέτασι εἰς τὸ βιβλίο σου, ἀλλὰ βέβαια, ἐπειδὴ δὲν εἶναι μικρό, θὰ ἀργίσω, καὶ ὅταν τελειόσω ἂν τὸ ἐπιθυμεῖς θέλει σοῦ τὸ στήλω μὲ ὅλαις ταῖς παρατήρησαίς μου.

Ἐρεύνησε νὰ βρῇς τὸν λόγον τοῦ Τερτζέτη εἰς τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, γιατὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ εἶναι λαμπρός. Μὴν τό ἴδῃς εἰς κανένα φύλλο τοῦ *αἰῶνος*, τὸν Ἀπρίλη ἢ Μάϊ 1853, ἢ γράψε εἰς ταῖς Ἀθήναις νὰ λάβῃς αὐτὸ καὶ τὰ ποιήματα καὶ πεζά του.

Ἂς σοῦ ἀντιγράψω λίγα πεζὰ τοῦ Βηλαρᾶ καθὼς σὲ ὑποσχέθηκα.

Φυσικὴ Ἱστορία, Χημεία, Βιομηχανία κλπ

Τὸ Χάλκωμα

Ἠχικότερο καὶ χρησιμότατο μέταλλο εἶναι τὸ χάλκωμα. Τὸ χρῶμα του εἶναι κόκκινο πορτοκαλάτο, σὰν πολυκαιρίση πέρνει τὸ χρῶμα τοῦ σκοτιοῦ. Βρίσκεται σπανιότατα καὶ κρυσταλομένο χάλκομα μὲ τὸ χρῶμα σὰν τοῦ χρυσαφιοῦ. Φτουράει περσσότερο ἀπὸ τὸ μάλαμα καὶ ἀπὸ τὸ ἀσήμι, εἶναι δυνατότερο καὶ ἀπὸ τὸ μάλαμα καὶ ἀπὸ τὸ δουλεμένο σίδερο ὅθεν καὶ ὠφελιμότερο γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν κανονιῶν.

Μὲ τὸ χάλκωμα καπλατίζουν (carenare;) τὰ καράβια γιὰ νὰ τὰ φυλάξουν ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ ἀπὸ τὰ σκουλίκια. Εἶναι τὸ σφιριστότερο μέταλλο ὕστερα ἀπὸ τὸ μάλαμα καὶ τὸ ἀσήμι.

Μιὰ βέργα ἀπὸ χάλκωμα καπλατισμένη μ' ἕνα φύλλο ἀπὸ μάλαμα, ἢ ἀσήμι τραβιέται σύρμα ψιλότερο ἀπὸ τῆς τρίχας τοῦ μαλιοῦ, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ψεύτικο χρυσὸ ἢ τὸ ἀσημόσυρμα.

σελ. 7 || Χύνεται δυσκολότερα ἀπὸ τὴν πλάτινα, καὶ τὸ σίδερο. Σμύγεται μὲ τὰ περισσότερα μέταλλα. Τὸ σμίγουν μὲ τὸ μάλαμα καὶ τὸ ἀσήμι, ὅπου κό-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φτου [sic] τ' ἄσπρα. Ἕνα δέκατο δὲν ἀλλάζει τὸ χρῶμα τοῦ ἀσημιοῦ, καὶ σηκώνει τὸ χρῶμα τοῦ χρυσαφιοῦ.

Τὸ μάλαμα καὶ τὸ ἀσήμι δουλεύονται καλλήτερα μὲ τὸ μίγμα του. Σμιγμένον μὲ ζίγκον, κάνει τὸν κίτρινο πάφιλα (Lamiera; e Latta;). Τὸ μῖγμα τοῦ πάφιλα μὲ ὀλίγο στάγκο, καλάϊ, κάνει τὸν μπροῦζο, τὸ μέταλλο γιὰ ταῖς καμπάναις ἔχει ἕνα τέταρτο καλαϊοῦ —Τὸ χάλκομα σμίγεται μὲ δυσκολία μὲ τὸ διάργυρο ὅποτε τοῦτο εἶναι εἰς τὴν φυσική του κατάστασι. Ἂν ἀναλυθῆ ὅμως μέσα 'ς ἕνα ξυνό, καὶ 'ς αὐτὸ βουτιστῆ ἕνα κομμάτι χαλκοματιένο τὸ διάργυρο κατακαθίζει εὐθὺς καὶ σκεπάζι τὸ λεπίδι μ' ἕνα φύλο σὰν ἀσήμι.

Ἡ εὐκολία ποῦ ἔχει τὸ χάλκομα, νὰ σμίγεται μὲ τ' ἄλλα μέταλλα, ἐπροξένησε τὸ κορθηνομέταλλο[5] ὅπου οἱ παλαιοὶ εἶχαν σὲ τόση ὑπόληψι. Αὐτὸ τὸ μέταλλο εἶχε γένει ἀπὸ τὸ τυχερὸ ἀνακάτωμα ὅλων τῶν μετάλλων ὁποῦ βρίσκονταν εἰς τὴν Κόρθο, ὅταν τὴν ἐκατάκαψαν οἱ Ῥωμάνοι. Ὁ Πλίνιος ὁμιλῶντας γιὰ ἀγγεῖα ὁποῦ εἶχαν δουλευτῆ δυὸ αἰώναις προτήτερα του μὲ τὸ αὐτὸ μέταλλο, λέει πῶς ἐτιμιῶνταν παράνω ἀπὸ μαλαματένια· ὄχι μόναχὰ [sic] γιὰ τὴν ὠμορφία τοῦ μετάλλου, ὅσο γιὰ τὴν τέχνη. Μόνε 'ς ἐκεῖνα ὁποῦ φτιάνουν τὴν σήμερον ἀκολουθάει, ποῦ δὲν ξέρει ἄνθρωπος ποιὸ εἶναι καταφρονιτότερο ἡ δουλιὰ ἢ ἡ ὕλη.

σελ. 8 || Τὸ χάλκωμα ἀποχτάει ἀπὸ τὸν νότιον ἀγέρα μιὰ πράσινη σκούρια ὁποῦ ὀνομάζεται γιάρι.

Ἡ νότια δίνει 'ς τὸ χάλκωμα μία πέτσα, σὰν τῆς ἐλιᾶς τὸ χρῶμα, καὶ πλιὸ δυνατή. Οἱ ἀρχαιολόγοι τὴν μετρᾶν γι' ἀπόδειξι τῆς ἀρχαιότητος τῶν νομισμάτων. Οἱ Ἰταλοὶ ὅμως ἐσοφίστηκαν νὰ δείνουν αὐτὴν τὴν πέτσα σὲ νομίσματα, ὁποῦ φτιάνουν ἀτοί τους καὶ ταῖς πολοῦν γιὰ παλιαῖς.

Ὅλα τὰ ξυνὰ ἀναλᾶν εὐκολότερα, δυσκολότερα τὸ χάλκωμα. Μὲ τὸ ξυνὸ τοῦ κρασιοῦ δείνει τὸ ἐμπορικὸ γιάρι ἢ χαλκάνθη (verderame). Γιὰ νὰ φτιαστῆ βάνουν τὰ τζάμπια ἀπὸ τὰ σταφύλια ὅσο ποῦ ξυνίζουν, κι' ἀπὲ βάνουν πλάκες χαλκοματένιες, ἡ ὁποίαις σὲ ὀλίγαις ἡμέραις γιομίζουν ἀπὸ πράσινη σκούρια καὶ ὁποῦ τὴν ξιοῦν πολλαῖς φοραῖς.

Ἡ ἀμονιακὴ ἀναλάει τὸ χάλκωμα καὶ κάνει τὸ ὠμορφότερο γαλάζιο χρῶμα· αὐτὸ τὸ ἰδίωμα τῆς ἀμονιακῆς φανερώνει τὸ χάλκωμα ὁποῦ βρίσκεται 'ς τὰ ὑγρὰ καὶ 'ς τὰ χώματα.

Παντοῦ σχεδὸν βρίσκονται μέταλλα ἀπὸ χάλκωμα μόνε δὲν ἀχρίζουν τὸν κόπο νὰ δουλευτοῦν. Τὸ χάλκωμα βρίσκεται εἰς τρεῖς διαφορετικαῖς τοποθεσίαις. Αον. Σὲ φλέβαις 'ς στὰ προτογέννητα ὄρη, ὅπου ἡ θέσι τους εἶναι περισσότερο ἢ ὀλιγότερο ὀρθή. Βον. Σὲ δευτερογέννητες στρῶσες

5. ἴσως κοριθομέταλλο

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

(strato) ἀπὸ ἀρδουσία μαυρουδερὴ τρύφτη[6], ὅπου ἔχουν συχνὰ τύπους ἀπὸ θαλασσινὰ ζῶα. Γον. Σὲ ἀποθῆκες λασποδικαῖς ἢ ἀμμοδικαῖς τριτογέννητες καὶ ὅπου περιέχουν ἀπομεινάδια φυτῶν. _

Τέλος

σελ. 9 || *Μέλησαις*

Ἕνα κρηνὶ μπορεῖ νὰ περιέχῃ μία μέλισσα θηλυκιὰ ὁποῦ ὀνομάζεται μάνα. Ἀπὸ διακόσια ὡς ὀκτακόσια ἀκαμάτιδες, καὶ δέκα-πέντε ὡς δεκάξη χιλιάδες οὐδέτερα, ἀργάτες, πολλαῖς φοραῖς καὶ περισσότερα.

Πρώτη φροντίδα τῶν μελισσῶν ὁποῦ προτομπαίνουν εἰς ἕνα κρηνί, εἶναι νὰ στουμπόσουν ταῖς χαραματιαῖς μὲ μίαν ὕλη, ὁποῦ οἱ παλαιοὶ τὴν ὀνόμαζαν Πρόπολιν, αὐτὴ εἶναι δυνατότερη καὶ πλιὸ εὐκολοδούλευτη ἀπὸ τὸ κηρί. Μ' αὐτὴ τὴν ὕλη ἀκόμα σκεπάζουν τοὺς στίλους, ὁποῦ βαστᾶν ταῖς πῆτες, καὶ κἄποτε ντιοῦν ὅλο τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Κρηνιοῦ.

Καθὼς ἔμπουν στὸ κρηνὶ οἱ ἀργάτες, πηγαίνουν νὰ συνάξουν τὸν κορνιαχτὸ ἀπὸ τὰ νήματα τῶν ἀνθῶν γιὰ νὰ φτιάσουν ταῖς πῆταις. Τὴν ἄνοιξι δουλεύουν ὅλη τὴν ἡμέρα. Ἀ ταῖς μεγάλαις κάψαις τοῦ καλοκαιριοῦ μεσημεριάζουν.

Σὰν σταθῇ ἕνα μελίσι 'ς τὸ λουλούδι ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ γιωμίσῃ ὅλο του τὸ χνοῦδι ἀπὸ κορνιαχτό, τότε τὸν μαζώνει ἀπ' ὅλο του τὸ κορμὶ μὲ τὰ ποδάρια, τὸν κάνει δύο σφαιρίδια τὰ ὁποῖα πέρνοντας ἀγάλια 'ς τὰ πιστινά του ποδάρια τὰ κουβαλάει στὸ κρινί. Ὅποτε κάμουν ἀρκετὴ ἐσωδιὰ ἀπ' αὐτὸν τὸν κορνιαχτὸ φυλᾶν τὸ περίσιο 'ς ταῖς κερίθραις γιὰ τὴν χρεία τους.

Ἡ πῆτες εἶναι παραλιλλοφτιασμέναις, ἡ μία ἐπάνω 'ς τὴν ἄλλη καὶ μὲ δρόμους ἀνάμεσα. Κάθε πῆτα ἔχει δύο ὄψες σχηματισμέναις ἀπὸ ἐξάγωνες κηρήθρες τεριασμέναις μιὰ ἐνάντια τῆς ἄλλης. — Τέλος.

σελ. 10 || *Μικρὴ Ὀρμήνια*

Γιὰ τὰ γράμματα καὶ ὀρθογραφία τῆς Ῥομέϊκης γλῶσσας.

Βγαλμένο ἀπὸ τὸ Βιβλίο *ἡ ῥομέϊκη γλῶσσα* τοῦ Βηλαρᾶ καὶ γραμμένο μ' ἕνα *ι* μ' ἕνα *ο* καὶ χωρὶς τόνους.

Εἴκοσι τρεῖα ψηφία πρέπει νὰ ἔχωμε 'ς στὸ Ἀλφάβητο τῆς γλώσσας, ὁποῦ κρένομε· γιατὶ τόσα χρειάζονται σωστὰ γιὰ νὰ παραστήσωμε ὅλαις ταῖς στοιχιακαῖς της φωναῖς· α, β... κτλ.

Τὰ πέντε ἀπὸ ταῦτα ὀνομάζοντε φωνήεντα γιατὶ προφέροντάς τα καὶ

6. ἀγνοῶ τί θὰ εἰπῇ αὐτὴ *ἡ ἀρδουσία μαυρουδερὴ τρύφτη*; καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ τὸ μάθω ἂν γνωρίζῃς ἢ δύνασαι νὰ τὸ μάθῃς.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μοναχὰ κάνουν φωνὴν ἀκέρια, δίχως νὰ χρειάζοντε βοήθεια ἀπὸ ἄλλο ψηφὶ καὶ εἶνε, α, ε κλ.

Τὰ δεκαεφτὰ ὀνομάζουντε σύμφωνα, γιατὶ ἀπ' ἀτά τους εἶνε βουβά, καὶ χρειάζουνται βοήθεια ἀπὸ φωνῆεντα γιὰ νὰ παραστήσουν φωνὴ ἀκέρια, καὶ εἶνε, β, γ, δ, κτλ.

Τὸ ι ἀπὸ λόγου του μνήσκη ἄφωνο, καὶ μοναχὸ ποτὲ δὲν προφέρετε, μόνε χρισημεύει γιὰ νὰ σχιματίζουνται οἱ δύφθογγες.

Ἡ δύφθογγος εἶνε φωνὴ ἀκέρια συνθεμένη ἀπὸ δύο φωναῖς, ὁποῦ ταῖς προφέρομε 'ς ἕναν καιρό, σὲ τρόπον ὁποῦ ἀκούγωνται καὶ ἡ δύο, δίχως νὰ κάμουν, παρὰ μιὰ φωνὴ μοναχά. Ἀφταῖς εἶναι ἐννιὰ αι, ει, οι, ουι, ια, ιε, ιη, ιο, ιου.

Ταῖς δίφθογγες μποροῦμε νὰ ταῖς μιράσουμε σὲ δυὸ τάξαις ὀνομάζοντας κύριαις ταῖς πρώταις τέσσερες αι, ει, οι, ουι, γιατὶ σὲ ταύταις ἀκούγωνται παστρικὰ καὶ ἡ δύο φωναῖς καθὼς 'ς ταῖς λέξαις ΧΑΙδεύω, πετΑΙ,
σελ. 11 λΕΙμόνη, || λΕΙ, ἐλΕΙμοσύνη, ΡΟΙδο, Ὁΐσκε, ἈκόΥΙ, ΚρΟΥΙ.

Καὶ καταχρηστικαῖς ταῖς ἄλλαις πέντε ια, ιε, ιο, ιη, ιου, γιατὶ σὲ ταύταις τὸ ι δὲν αὐγατάει φωνή, μόνε χρησιμεύει μοναχὰ γιὰ νὰ κάμη μαλακότερο τὸ φωνήεντο ὁποῦ ἀκολουθάει, καθὼς σταῖς λέξαις ΠαιδιΆ, ΠιΕ, Ἄξιοι, ΣκολΙΟ, ΨωμΙΟΥ κτλ.

Ἡ γλῶσσα μας 'ς τὸ ἀνακάτωμά της μὲ ξέναις γλώσσαις ἐπῆρε καὶ ξέναις φωναῖς ταῖς ὁποίαις γιὰ νὰ ταῖς γράψουμε ἀναγκαζόμαστε νὰ ἀνταμώνομε δυὸ ἡ τρία ψηφία ἀπὸ τὸ ἀλφάβητό μας, κ' ἔτσι ἐσυνηθήσαμε νὰ ταῖς παρασταίνωμε· αὐταῖς εἶναι πέντε, ντ, γγ, μπ, τζ, ντζ, καθὼς 'ς ταῖς λέξαις μπάλα, μπαρούτη, ὄντας, τζητάο, γγιόκης, ντζηνάο κτλ.

Ὅσαις φωναῖς λοιπὸν μπένουν 'ς τὴ γλώσσα μας φτάνουν νὰ γραφτοῦν μὲ τὰ εἴκοσι τρία γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου μας.

Καὶ ἀκολούθως ὅλαις αὐταῖς ἡ φωναῖς ἔχουν τὰ παραστατικά τους σημάδια, ἢ ἀπὸ ἕνα ψηφίο μόνο, ἢ ἀπὸ δύο, ἢ καὶ περισσότερα. Αὐτὰ τὰ ψηφία, τὰ παραστατικὰ σημάδια κάθε φωνῆς σὲ μιὰ λέξι βαλμένα, καὶ ἀραδιασμένα κατὰ τὴν τάξι, ὁποῦ ἔρχεται τὸ καθένα, γράφουν, καὶ παρασταίνουν καθαρὰ αὐτὴ τὴν λέξι καταπῶς τὴν προφέρομε κι' ὅλας.

Ἕνας παρόμοιος ἀῤῥαδιασμὸς αὐτῶν τῶν ψηφίων, ὁποῦ παρασταίνουν ἀπὸ μία φωνή, μᾶς δίνει καὶ τακτικὸ γράψημο, ἢ τὴν ὀρθογραφία 'ς τὴ γλῶσσα μας. Καὶ ὀρθογράφωμε ἐκεῖνο, ὁποῦ θέλωμε, ἂν τὰ βάλωμε 'ς τὸ γράψιμό μας τὰ παραστατικὰ σημάδια τῶν φωνῶν, ὁποῦ ἔχει κάθε λέξι. Κάθε περίσσιο ἢ ἄλλο ψηφὶ ἀπὸ τὸ καθολικό, ἢ ὀλιγότερο ἀπὸ τὰ χρειαζούμενα || σὲ κάθε λέξι κάνουν τὸ γράψιμο ἀνορθόγραφο, ἀλόφωνο, ἀνίσωστο καὶ ἐξ' ἀνάγκης κακογραμμένο, καὶ βάρβαρο, ἀφορμῆς ὁποῦ δὲν παραστένει πλιὸ τὴν λέξι σωστά, καθὼς τὴν προφέρωμε κιόλα, ἢ τὴν παραστένει
σελ. 12

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σὲ τρόπο, ὁποῦ διαβάζοντας τη τὴν καταλαβαίνωμε ἀχαμνᾶ, καὶ μᾶς ξυπνάει ἀχαμνή, καὶ στραβὴ ἰδέα 'ς τὸ νοῦ μας.

Ἀποδείχνετε λοιπὸν φῶς φανερὰ ἀπὸ τὰ εἰπομένα, πῶς ὀρθογραφία ὀνομάζεται ὁ τρόπος, ὁποῦ ἀνάφερα γιὰ νὰ γράφωμε, ὅποιον ἄλλον τρόπον μεταχειριστοῦμε; εἶναι ἀνορθογραφία. Καὶ τούτα φτάνουν γιὰ ὅσους θέλουν νὰ ὀρθογράφουν καὶ νὰ ὀρθοδιαβάζουν 'ς τὴ ῥωμέϊκη γλῶσσα.

Ἔχωμε ἀκόμη τὸ «Τί εἶναι ἡ Ἀμαρτία», «Ὁ Πάτερ Ἅγιος καὶ ὁ Φιλαλήθης» λαμπρότατο. «Ἀκατανόητα» «Τὸ λογικὸ τῶν ζώων ὅλων» «Γνώρισε τοῦ λόγου σου» — Εἰσαγωγὴ 'ς τὴν Ῥωμέϊκη γλῶσσα λαμπρά. Μετάφρασις ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὁ διάλογος τοῦ Σωκράτη καὶ Κρίτωνος, πρὶν τοῦ θανάτου του καὶ ἕνα κομμάτι ἐξήγησι τοῦ Θουκιδίδη. Ἀλλὰ θέλουν καιρὸ καὶ ὄρεξιν.

Ὡστόσω δέξου αὐτὰ τὰ λίγα ἢ πολλὰ μ' ἕνα φιλί μου ἀδελφικό[7] καὶ ἀγάπα με ὅπως σ' ἀγαπῶ.

Πρόσφερε τὰ σεβασματά μου εἰς τὴν Κυρίαν σου, καὶ χαιρέτα μου τὸν καλὸν Εὐγένειον.

Ὁ παντοτεινὸς φίλος σου
Ἀντώνιος Μανοῦσος

7. (σημ. ἐκδότη) «μ' ἕνα φιλί μου ἀδελφικό»: ἀντὶ αὐτοῦ ὁ Α. Μανοῦσος εἶχε γράψει ἀρχικὰ καὶ ἔχει ὁ ἴδιος διαγράψει «μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφικό μου ἀσπασμό».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Κοσμέρο φίλε Ἰακωβάκι!

Γιοάννα. 19 Αὐγούστου 1856. Ν.Ε.

Δωρὶς νὰ χάνωμε τὸν καιρόν μας γιὰ ἀναφέρεν τὰ ἀτυχήματα, σηκώνοντας μὲ τὰ ρυθμικά ὅσα νὰ νοιαστοῦμε τὴν μαυρωμένη σωνοήμας, γ' ἀκόμη περισσότερο τὴν ἀθυμαστόρυθμη ἐθνικήμου, ἔχει καλύτερας γιὰ, νὰ ὁριστοῦν ρυθμὸς τὸ σῶμαμου, κι' νὰ ἔμεινε ἀμέσως γιὰ ἄλλα ἀνάμεσότερα γ' ἀγαπητότερα, κι' μεταξύ μεταξύ σεμένε ζέρεα ὅλο τ' καρδιά τοῦ φίλου τοῦ πρέπει νὰ ἔχῃ θώρα, τὸ ἀνοιμετικὴ ἀγγλαρειά, γ' ἀκόμη περισσότερο ἐκεῖνη τοῦ Ἰακωβάκιμου! —

Καὶ σρωτ' ἀπ' ὅλα ἐρωτῶ μιὰ ἐκεῖ ἀνθρώπου ὅμορφον τὸν σεβαστὸ κύριόσου, γ' τοῦ αὐλαδέλφους, γ' τὴν Χαρούλα κόρη τοῦ τὴν ἐγγόνα, τὴν ἀντέλλα, γ' τὴν Θωμᾶ κόρη τοῦ ἕνα θυμωμό, ὅπου ἐγνοῦσε, ἔχει τὴν ἀκούγα μου ἀγγλά τὴν καρδιά μου, τὴν καρδιά μου ἐγγόνια μου. γ' τὰ ἐγγονούλια ἀδέλφια γ' ρωμέρα τὰ μου —

Μὲ τὸ σεβασμένο σου γράμμα εὐχαρίστησε τὴν ἐφετινὴ ἐνδόξα, γιατῶλας κηφαλ' ἀπὸ τὴν ἀδελφή μου, γ' ἀγκρίζη μανούλιά μου, ἀγὼ μεγαλίτερο τὴν μεταφέρασι σε ἀπὸ τὸ θέμα γ' ἀγωνία νὰ σοῦ ἐπιγράφω τὴν γράμμαμου. Τοῦ ἐγὼ γιατί φίλε καταδαρρᾶ ὅτι γιὰ ἐκείνη τὴν μεταφέρασι οὐ ἐλάπιστε ἕνα ἀγριόλαλη γ' τὰ σφυλόσωμα ἀδαμαντοδέτη

Σμυρνέλη

ΠΙΝ. Α΄. Ἐπιστολὴ Ἀντ. Μανούσου πρὸς τὸν Ἰάκ. Πολυλᾶ (19 Αὐγ. 1856), σελ. 1.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἰερόθεε, μετὰ δύο ἔτη μας δὲν παραμικρὴ πληροφορία δὲν ἀμέσως κατὰ τὸ τέλος ἀρχίσαμε νὰ ἀνησυχοῦμε ὅσον τὸ κέρδος τοῦ Ἄρχη θρόνου δὲν ἐπαρρόνει μας. ἀμὲ τόσες βέβαια, μετὰ πολὺ χρόνο, τὸ σπίτι σε ἕνα μὲ τὸ ἴνοιο παρρουσιάζεται ἡ τὸ κοντινό ἡμέρα τῆς ἡδονικῆς θυσιαστέρεώ σου — ἡ ἀρμαγὰ ἐπιδιορθώνω δὲν εἶναι ἐλλοιώτερη, δάκρυοι, ἡ ὄχι σεμνοπρεπὴς μένει ἡ τὸ γενὶ ἄρα τὸν μπρὸς μας μεταξύ πόνων, ἡ τὸ ὀνόματόν ἡ ἀστεκτὸν μέρος κυριαρχέρο ἢ αὐξημένο, μεγαλοπρεπὲς σφίγγ, ἀποσιωπάμενός ἡ ἡν ἱερὰ ἡδόνη, νὰ ἀμφιβάλω, ὅτι δὲν ἦταν οἱ μελάφες σίγουν ἀμέσως ἡ μικρὴ ἀνὸ ἀμφιβόλας, ἀνὸ φωνὴ ἀναπότελα, ἡ ὅλο τὸ χωὶ ὀνὲ, σχεδόν, σὰν τοῦ — μὰ τοῦτο θέλεμον χρωζῶ νὰ σὲ σφουρέν τὸ λαμπρόν ἡ μικρόφωνο τοῦμε, ἡ νὰ σε(1)ἐυχηθῶ ἀνὸ ψυχὴ, ἡ ἡ ἐξὶ παχύτερα ἡ μεγαλύτερα" — τὸ σρὸ ἐνὶ κρίνω ὅμως τοῦ ~~ἡ~~ λυπρομυθῶ, ἡ ἐκέν σὲ τὸ ἀνάγνωσαν, ἡ τὸ ἡμπορεῖ ἀν λοιπὸν ἡμπορῶ τέτοια ἀνέγνωρη γνώμη, νὰ ὀ σφεγγ κρίνω, ἔνας θέμερον, κατὰ δοξιὰ ἡ ὅρεα ἐκρίς ἀνὸ ἀναλλοιώνω τὸ θυμάρα τῆς λυμπρῆς τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμερολόγιου Α' σπερμερινὴ κατάχαρα τοῦ θεοχαρμοῦ ἡμέρας ἔνας τέτοιο ἀνὸ ὁ χρόνος ἡνωμένον σὰν τοῦ, ἡ σφιγόμεθα, μαζὶ μὲ τὸ γνωστὸ τὸ ὀμόσπορο, νὰ τὸ χαιρετήσ ἡ τὰς μεγάλας, ἡ ἡμπορούμε νὰ τὸ γίνουμε χωρὶς δυσβολή, ὅτι ἀγγέλεμον ἔνας ἡ ἡμέρας ἀνὸ βεβαιρίζον

(1) Ἀπόφασε σὰν τὸ σύν, ὅλον ἡμπορῶ νὰ μεταχρονίζω τὸ σε, μετὰ πολὺ πιὸ ἀρμονικότερε, ἡ δικαιότερε —

(2) Τὸν χρονικὸν αὐτὸν ἀξίωσον ἡ τὸ Ἰωάννου ἔχει λοιπὸν μεταχρόνιστα, ἡ ἐξ ἡμᾶς ἴσως τὸ φυσικὸ ἡμερολόγιε, ἐκεῖ μόνε ὅτι ἐκεῖ ἀρχικῶν ἀρθότερα ἡ γνωστότερα.

ΠΙΝ. Β΄. Ἐπιστολὴ Ἀντ. Μανούσου πρὸς τὸν Ἰάκ. Πολυλᾶ (19 Αὐγ. 1856), σελ. 2.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μέσα ἐν τοῖς ἀβεβαιοτάτοις, καὶ ἡ περιέργεια ἐν τοῖς τόσοις ἀπὸ τὸ γραμματικαχάρακτος εὐφύους, ὀνομὶ εὐαλάνταφον τοῦ ὀμμάτου ἐξάδα – Τὰ τοῦτο μετὰ ἀρμὶ ἐμπόδιον νὰ θεμέλιον παρὰ μέγαρο, καὶ σχεδὸν κεφάλι, ἀνὸ τὸ Ἑλληνικὸ μεταφρασμένο τὸ κόσμο, τὸν ἔναν, τὸν κάνε τὸ ἀνεγνώρισε τοῦ ἀκόμη καὶ ἄλλα ἐκαινοούσανε νὰ ἀναγνωσθῆ· τὸ σύγγραμμάτον αὐτὸ γράφει τὸ τοῦ μεταφρασμένο καὶ σάρκινον μένον τοῦ Ἕλληνος, τὸ εὐφυΐα· ἐνὸ ὁ ἀρχὴ λόγος μᾶς ἐκαταφρονεμένος, καὶ ἐνὸ ἡ ἐμφάνεια τοῦ ἄλλου Ἕλληνος, ἀνόμματος τὰ μάτια καὶ κρυφὸν τὰ χαμμά μας. Ἐμείνατε μᾶς Πλάνοντρόβιοι αὐτὸ ἀνθρωποῦμε τὸ ἀναγνωσθοῦμε (1) καὶ νὰ γράφαμε ἀμφάνε. Ἔκαμε, ζέφανε καρκοτιαὶ καὶ Ῥαψάτιμαες· δραχμὲς, μὰ τὸ τόπος λυχνάρα τοῦ φλοκοῦ ὀρθοφεγγάτον· καὶ τὸ τὸ μαύρο μοῖρα τὸ ἀγαπημένος μας νοικὸ μυαλὸ μας ἐξάδα πρέπει ἀφοῦ κρεμόμαστε θεμελιωμένα τὰς φεύγαμας καὶ τὰ ἀόκαμαλά μας ἀχνοστέρα τὸ τὸ κατάλιμα, καὶ τὸ τὰ κρουμόνια κρεββάλια τοῦ Πέτροχαρίζειν, νὰ σφιγγόμαστε μὲ αὐτὸ ἀνέμνεια, καρφεμένοι καὶ σφιγμένοι, σφιγμένοι τὰ τὸ σφιγμένα μας, μὲ τέτοιαν κολιμπάλαν βασανισμένοι κακοχαρμένοι, ὑπερπροβεβλημένοι καὶ δαιμόνιοι, ἀχνὸς τὸ κατάλιμα, ὄχι μοναχὰ αὐτὰ ὁ κοινόσοφος νὰ βάζουν τὸ ἀνθρωποσκοτεινὸ μαλὸ τὸ ὁ χαρὶ μας, καὶ αὐτὸ κι μὲ τὰ τέχνα καὶ τὸ κάνουν ἀνὸ τέτοιοι, γιατὶ καὶ χαριεστέρεια φύσεις καὶ ἰδέες, μόνε, καὶ τὸ χρόλερο

(1). Τὸ μεταφράζεται καρὲ φανέν, καὶ ἔλαν ὁ ἀρμονία τὸ ἀνάγνωσμα μὲ τὸ ἀναγνώσῃ τὸ ε γρ τὸ τέλος τὸ ἀγῆς. κοῦτο διάβασμα, σκαλίσμα, κλπ.

(2). Ἀναγνωσθοῦμε ἀντὶ δίβασα τοῦ ἀναβαθοῦμε, κρῦμα αὐ ἀγ τὸ ἀναβαθοῦμε ἔχει ἐφαρμόζει, "νὰ σηκωθοῦμε ὁ ἀγγελλερα ὁ ἀνεφεμένοι. Δεβάφω τὰ ἄγγη ἢ τὸ ἄγγον δεβάφω τὰ φορέματα τὸ βοῦχα. τὰ κοκκινίζω. Φεγγοῦ τὰ νερὸ τὸ νερὸ ἀγκὸ τὰ τέχνα, καὶ τὰ τέλεια, ἔμορφοι, κατὰ τὰ ἀμφιβάλλω τὸ ἔγδια τὰ ἀκρωτήρια ἀρμὲ ἢ ἀγῆς τὰ ἀναγνώσθοῦμε ἀνὸ τὸ ἄγγο.

ΠΙΝ. Γ΄. Ἐπιστολὴ Ἀντ. Μανούσου πρὸς τὸν Ἰάκ. Πολυλᾶ (19 Αὐγ. 1856), σελ. 3.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

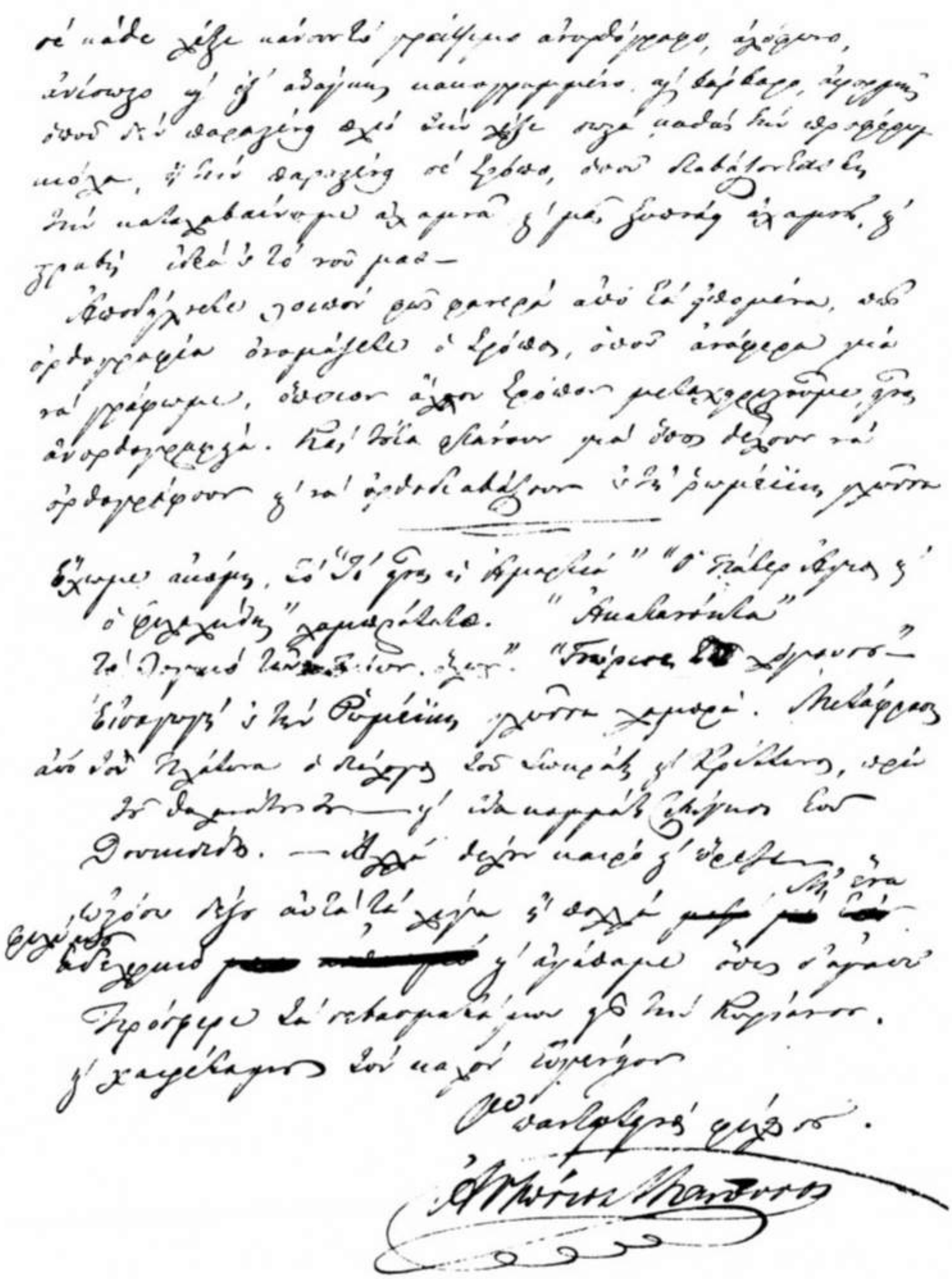

ΠΙΝ. Δ΄. Ἐπιστολὴ Ἀντ. Μανούσου πρὸς τὸν Ἰάκ. Πολυλᾶ (19 Αὐγ. 1856), σελ. 12.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

SUMMARY

DEMETRIOS Z. SOPHIANOS: Antonios Manousos' letter (19th August 1856) to Jakovos Polylas. Opinions on language and copying Ioannis Vilaras' prose works.

This article is a publication of an autograph letter —unpublished until today— of the scholar Antonios Manousos, born in Corfu (1828-1903). The letter is adressed to Jakovos Polylas, poet, story writer and politician, also from Corfu (1825-1896). This long letter —consisting of 12 pages— deals with the subject of Greek language, and especially the issue of the use of common new Greek (koine neoelliniki) and not the idiomatic language. After that, the letter contains a copy of prose works of Ioannis Vilaras. Jakovos Polylas, as it seems most probable, had asked Antonios Manousos to prepare this copy for him.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ